

”Lahti siellä, lahti täällä”

Sodan ja markkinatalouden rinnastumisen tematiikka

Arto Salmisen romaanissa Lahti

Erkka Mykkänen

Pro gradu -tutkielma

Syksy 2016

Ohjaaja Pirjo Lyytikäinen

Kotimainen kirjallisuus

Suomen kielen, suomalais-ugrilaisten

ja pohjoismaisten kielten

ja kirjallisuuksien laitos

Humanistinen tiedekunta

Helsingin yliopisto

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty Humanistinen tiedekunta		Laitos – Institution – Department Suomen kielen, suomalais-ugrilaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos	
Tekijä – Författare – Author Erkka Mykkänen			
Työn nimi – Arbetets titel – Title “ <i>Lahti siellä, lahti täällä</i> ”. Sodan ja markkinatalouden rinnastumisen tematiikka Arto Salmisen romaanissa <i>Lahti</i>			
Oppiaine – Läroämne – Subject Kotimainen kirjallisuus			
Työn laji – Arbetets art – Level Pro gradu		Aika – Datum – Month and year 8/2016	Sivumäärä– Sidoantal – Number of pages 58
Tiivistelmä – Referat – Abstract <p>Tutkielmani tarkastelee sitä, miten sodan ja markkinatalouden rinnastuminen tematisoituu Arto Salmisen romaanissa <i>Lahti</i> (2004). Romaanissa on kaksi tarinalinjaa, joista ensimmäisen keskiössä on asepalvelusta suorittava Marko, joka käsketään salaiselle armeijakomennukselle. Samaan aikaan kun Marko on oman “lahtinsa” keskellä, hänen Lahdessa asuva pienyrittäjä-isänsä käy läpi taloudellista kujanjuoksuun. Tutkielmani alussa esittelen ja analysoin kolme teoksessa toistuvaa temaattisesti merkittävää kerroksellista elementtiä, motiivivia (Yrjö Hosiainluoman tarkoittamassa merkityksessä). Olen nimennyt kyseiset motiivit sikamotiiviksi, logistiikkamotiiviksi ja rinnastusmotiiviksi. Näkemykseni mukaan motiiveja analysoimalla ristivalottuu teoksen temaattinen rinnakkaisuudesta. Motiivianalyysissäni hyödynnän paikoin myös Theodor Wolpersin motiiviluokittelua. Teoksen motiiveja käsittelevän toisen luvun jälkeen otan kolmannessa luvussa analyysiin nimenomaan sodan ja markkinatalouden rinnastumisen tematisoitumisen romaanissa. Tulkintani mukaan romaanissa osoitetaan sodan ja markkinatalouden paitsi toimivan samalla käytännöllisellä logiikalla myös kietoutuneen symbioottiseen suhteeseen toistensa kanssa. Viimeisessä luvussa käsittelen lohdun mahdollisuutta teoksen pessimistisessä maailmankuvassa. Osittain tutkija Jussi Ojajärven näkemyksiin tukeutuen päädyn lopputulemaan, että teos pitää sisällään useita mahdollisuuksia lohdulliseen tulkintaan: ensimmäinen on teoksen lyyrinen kieli, joka tarjoaa taukopaikkoja kauheaksi kuvatun maailman keskellä; toinen on Markon ja isän empaattinen ympäristön havainnointi; kolmas on tulkintani siitä, että toisin kuin isänsä, Markon tulevaisuus on valoisa perustuen hänen omaan havaintoonsa isänsä kulkemisesta elämässä “selkä menosuuntaan” – havainto, jonka tehtyään Markolle itselleen avautuu mahdollisuus valita toisin.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords Temaattinen luenta, motiivi, markkinatalous, sota			
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited Keskustakampuksen kirjasto			
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information			

Sisällys

1. Johdanto

1.1 Arto Salmisen tuotanto, estetiikan päälinjat ja aiempi tutkimus	4
1.2 Lahti siellä, lahti täällä – johdatus kohdeteokseen	7
1.3 Teeman ja motiivien tutkimusmenetelmistä	9

2. Sika, logistiikka ja rinnastus tehokeinona – motiivien analyysistä teemaan

2.1 Sikamotiivi: ihminen kuin sika	13
2.2 Logistiikkamotiivi: tehokas kuljetusketju menestymisen perustana	18
2.3 Rinnastusmotiivi: rinnastaminen toistuvana kerronnallisena tehokeinona	26

3. Sodan ja markkinatalouden rinnastumisen tematiikka

3.1 Täyssinän täyslaidallinen: sota ja markkinatalous käsi kädessä	33
3.2 Kohti tulevaisuutta: murtuva yhteiskuntajärjestys	37

4. Lohtu siellä, lohtu täällä

4.1 Lyyrisyyden lohtu: kauniita murtumia kauheassa todellisuudessa	48
4.2 Empatian lohtu: Marko ja isä empaattisina havaitsijoina	51
4.3 Tulevaisuuden lohtu: Markon kasvot kohti menosuuntaa	54

5. Lähteet

1. Johdanto

1.1 Arto Salmisen tuotanto, estetiikan päälinjat ja aiempi tutkimus

Arto Salminen (s. 1959) julkaisi kymmenen vuotta kestäneen kirjailijanuransa aikana yhteensä kuusi romaania: *Turvapaikka* (1995), *Varasto* (1998), *Paskateoria* (2001), *Ei-kuori* (2003), *Lahti* (2004) ja *Kalavale* (2005). Romaanit ovat tyylillisesti yhtenäisiä, Kalavaletta lukuun ottamatta alle 200-sivuisia romaaneja, jotka tyypillisesti keskittyvät kuvaamaan yhteiskunnan huono-osaisten, köyhien ja etenkin työläisten oloja. Teokset ankkuroituvat realismiin ja modernismin perinteisiin, ja niiden kielelle ja maailmankuvalle on tyypillistä karun, jopa naturalistisen inhorealismien yhdistyminen kauniisiin lyyrisiin tiivistyksiin. Salmista tutkineen Jussi Oja-järven mukaan Salmisen romaanien ”sävyä hallitsee yhteiskunnallinen ironia, mutta yhtä tärkeitä ovat runollisen kirkkaat välähdykset, joissa niin rikotaan kuvatun maailman ideologista yksiulotteisuutta kuin eletään tilannetta samalta tasolta vähävaltaisten kanssa” (Biografiakeskuksen internet-artikkeli, linkki lähteissä).

Salmisen romaanien puitteet ovat osin omaelämäkerrallisia. Salminen työskenteli aikoinaan niin varastossa (*Varasto*), taksikuskina (*Ei-kuori*) kuin iltapäivälehdän toimittajanakin (*Paskateoria*). Tutkielmani kohteena olevan *Lahti*-romaanin kuvaukset salaiselta armeijakomennukselta sekä konkurssi-

uhan alla työskentelevän pienyrittäjän arjesta ovat myös Salmiselle osittain omaelämäkerrallisia.

2000-luvulla antamissaan haastatteluissa ja kirjallisuustapahtumissa pitämissään puheissa Salminen kritisoi sitä, minkä hän näki kirjallisuuden keskiluokkaistumisena ja estetismiin pakenemisena. Salminen näki, että tyypillinen Suomessa julkaistu kirjallisuus etsii sellaista kauneutta, jollaiseen luokkajärjestyksessä alimmilla, toimeentulostaan taistelemaan joutuvilla ihmisillä ei ole varaa. Tässä mielessä Salmisen tuotannon päälinjana olikin osoittaa, kuinka vallitseva kapitalistinen yhteiskuntajärjestys ei vain käytä hyväkseen alimpien yhteiskuntaluokkien ihmisiä, vaan saa nämä ihmiset myös käyttämään toisiaan hyväkseen. Tällaiseen maailmankuvaan ei mahtunut ajatusta suljetusta, ”onnellisesta” lopusta, minkä takia Salmisen teoksia leimaa – kauniita, runollisia väläyksiä lukuun ottamatta – pessimistinen ja luovuttanutkin sävy (ibid).

Keskustelu suomalaisen kirjallisuuden keskiluokkaisuudesta on ajankohtainen myös tätä tutkielmaa viimeisteltäessä. Helsingin Sanomien toimittaja Asta Leppä kritisoi äskettäin esseessään suomalaisen kirjallisuuden keskiluokkaisia arvoja (linkki lähteissä). Lepän mukaan kirjailijat eivät käsittele köyhien oloja riittävästi teoksissaan. Esimerkkinä uuden ajan työläiskirjallisuudesta Leppä nostaa Hanna-Marjut Marttilan ohella Arto Salmisen, huomauttaen, ettei Salminen ole saanut keskiluokan kuvaajien kaltaista myyntisuosiota. Tässäkin mielessä Arto Salmisen tutkiminen nimetään yhteiskunnan huono-osaisimpien oloja käsittelevänä kirjailijana vaikuttaa ajankohtaiselta.

Ojajärven mukaan Salmisen teokset ovat reaktiota pääoman nopealle valtasuhteen kasvulle suhteessa työhön. Ojajärvi viittaa Suomen 1990-luvun alun lamaa seuranneiden vuosien kasvaneisiin työttömyyslukuihin ja tulo-

eroihin, ja esittää luokkaerojen ja markkinatalouden sekä työn välisen vastakkainasettelun tulleen näinä aikoina takaisin suomalaiseen kirjallisuuteen – samana aikana jolloin Salminen kirjoitti romaaninsa. Tämän yhteiskunnassa havaitsemansa luokkaeron ja siitä aiheutuvat sosiaaliset ongelmat Salminen teoksissaan tematisoi. Ojajärven mukaan Salminen muuntelee sosiaalisen realismin eetosta naturalistisilla ja modernistisilla tyylivaikutteilla. Ojajärvi myös huomauttaa, että Salmisen tekstien sisäistekijä olettaa tekstin lukijoiden olevan keskiluokkaa, joka on ”läimittävä hereille”. (Ojajärvi 2015: 192)

Ojajärvi vertaa Salmista sellaisiin yhteiskunnallisesti tiedostaviin ja nimenomaan markkinatalouteen ja luokkaeroihin huomiota kiinnittäviin kirjailijoihin kuin Reko Lundán, Kati Hotakainen, Juha Sepälä, Maarit Verroinen, Hanna Marjut Marttila ja Jani Saxell. Hän näkee yhteyden myös Lauri Viidan yhteiskunnallisesti tiedostavaan *Moreeni*-teokseen. Salmista Ojajärvi pitää uusliberaalin epätasa-arvoisuuden ja sosiaalisen sirpaloitumisen ”vihaimpana kriitikkona”. (Ojajärvi 2015: 182–183)

Kielellisesti Salmisen lauseessa etenkin *Lahti*-romaanin kohdalla voi huomata merkittäviä yhtäläisyyksiä etenkin Veijo Meren sotaa ja armeijaelämää käsittelevän proosan kanssa. Ote Veijo Meren *Everstin autonkuljettajasta* voisi olla kuin suoraan *Lahti*-romaanista: ”Tie nousi lautalta mäkeen ja meni metsään kuin tunneliin, jonka katto oli romahtanut. - - Männyt olivat lyhyitä ja paksuja ja niiden seassa oli mustia kuusia, jotka erotti kaukaakin metsästä. Hiljaisuuden näki, kuulla sitä ei voinut.” (Everstin autonkuljettaja, 19) Kerronta on lauserytmiltään, havainnoiltaan ja etenkin puihin keskittyvältä kuvaukseltaan kuin suoraan *Lahti*-romaanin Markon tarinalinjasta.

Arto Salmisesta on aiemmin kirjoitettu ainakin kaksi pro gradu -työtä. Mika Säteri on analysoinut Salmisen koko tuotantoa juuri uusliberalistisen kritiikin kautta tutkielmassaan ”Mitä mä siitä hyödyn?” – *Ei-kuoren* ja muiden Arto Salmisen romaanien analyysiä uusliberalistisen kapitalismin kontekstissa”. Marjut Lausti käsittelee Salmisen (ja Kari Hotakaisen) kapitalismikritiikkiä työssään ”Markkinatalouden vankila ja ostettu ihminen – Kapitalismin, ruumiillisuuden ja vallan teemat Kari Hotakaisen *Bronksissa* ja Arto Salmisen *Kalavaleessa*”. Itse katson Salmisen vieneen markkinatalouden kritiikkinsä pisimmälle *Lahti*-romaanissa, jossa se rinnastetaan nimenomaan sotaan. Tutkimukseni lähtökohta on päästä teeman jäljille teoksessa esiintyvien motiivien kautta, mikä on uskoakseni tuore ja hedelmällinen tapa paljastaa Salmisen teemat ja teesit.

1.2 Lahti siellä, lahti täällä – johdatus kohdoteokseen

Lahti on Salmisen toiseksi viimeisin romaani, joka ilmestyi vuonna 2004, vuosi ennen kirjailijan menehtymistä äkilliseen sairauskohtaukseen. *Lahti*-romaanissa (teoksen nimi viittaa samanaikaisesti sekä kaupunkiin ”Lahti” että teurastusta tarkoittavaan substantiiviin ”lahti”) on kaksi tarinalinjaa. Ensimmäisen päähenkilö on Marko, varusmiespalvelustaan suorittava lääkintämiesoppilas, joka kutsutaan salaiselle metsäleirille. Leirillä ”kerätään tietoa jalkaväenaseiden ominaisuuksista ja harjoitellaan kenttäsairaalan käyttöä”, kuten majuri Tuppervaara toteaa (L: 154). Käytännössä tämä tarkoittaa elävien sikojen ampumista haavoittuneiksi ja samojen sikojen huoltoa kenttäsairaalassa. Markon ja hänen kahden lääkintämiestoverinsa, Hiitolan ja Äyräpään, tehtävänä on kantaa sikoja ammunta-alueen ja kenttäsairaalan välillä.

Toinen tarinalinja seuraa Markon isän, Lahdessa asuvan ja konkurssin partaalla keikkuvan maahantuontialan pienyrittäjän lopunaikojen kujanjuoksuja. Isä on kiinnittänyt perheensä kodin ja yrittää viimeisenä keinonaan saada myydyksi 2 000 Ares-merkkistä lämpöpuhallinta. Kun hän tajuaa epäonnistuvansa, hän lähtee vanhan kaverinsa Kala-Ykän kanssa viimeiselle odysseialleen, epätoivoiselle kauppareissulle. Siellä hänelle selviää, että Ykä tulee toimeen varastamalla – ratkaisu, jollaiseen hänen oma moraalinsa ei anna periksi. Lopulta mies palauttaa puhaltimet miehelle, jolta ne ostikin, kirjoittaa Helsingin Sanomien yleisönosastoon tarinansa ja – oletettavasti – tekee itsemurhan.

Kuten Salmisen romaaneille on tyypillistä, teos pyrkii näyttämään, millaiset rakenteet länsimaaisessa yhteiskunnassa tuottavat pahoinvointia, ja millaisia valintoja se saa niin sanotut ”tavalliset ihmiset” tai vähintäänkin huonoissa oloissa elävät pienituloiset ihmiset tekemään. Karun, pessimistisen ja inhorealistisen kuvauksen lisäksi *Lahti* sisältää myös paljon kauniita, lyyrisiä luontokuvauksia, runollisia tihentymiä. Jussi Ojajärvi pitää tällaista kuvausta ”poeettisena vastarintana” sitä todellisuutta ja maailmankuvaa vastaan, jota Salminen pyrkii yleisesti ottaen kuvaamaan. Uusliberalismin kovat arvot eivät ole kaikki mitä voi olla, vaan on toisenlainenkin tapa nähdä asiat, toisenlainen tapa puhua maailmasta. (Ojajärvi 2015: 203) Tämä tutkielman neljännessä luvussa pyrin osoittamaan, kuinka lyyriset tihentymät tarjoavat vaihtoehdon *Lahti*-romaanissakin.

Lahti-romaanissa on useita motiiveja, mutta kolme niistä esiintyy nähdäkseni ylitse muiden. Nämä motiivit olen nimennyt sikamotiiviksi, logistiikkamotiiviksi ja rinnastusmotiiviksi. Tutkimukseni perustuu näiden motiivien tarkempaan analyysiin. Motiivien kautta päästään sodan ja markkinatalouden toimintamekanismien rinnastumiseen ja siihen nojaavaan

yhteiskuntakriittiseen teemaan. Ensin on kuitenkin syytä sanoa muutama sana siitä, mitä tässä tutkimuksessa tarkoitan motiivilla ja teemalla.

1.3 Teeman ja motiivin tutkimusmenetelmistä

Tutkielmani tavoitteena on siis tutkia, mitä päämotiiveja Lahti-romaanista on hahmotettavissa, ja miten niiden kautta puolestaan hahmottuu romaanin teema sodan ja markkinatalouden toimintamekanismien rinnakkaisuudesta. Hypoteesini mukaan romaanista on hahmotettavissa kolme pääasiallista motiivia, jotka olen nimennyt *sikamotiiviksi*, *logistiikkamotiiviksi* ja *rinnastusmotiiviksi*.

Motiivilla tarkoitan Yrjö Hosiaisloman määritelmän mukaisesti tematiikan kannalta merkittävää toistuvaa kerronnallista elementtiä. Hosiaislouma ottaa esimerkiksi tietyn toistuvan henkilöhahmon, tilanteen, aatteen, kuvan tai esineen. (Hosiaislouma 2003: 600) *Lahti*-romaanissa toistuva ”kuva” tai ”henkilöhahmo” on sika eläimenä ja toisaalta sikamaisuus ihmisten käytöksessä. Myös ”logistiikka” yhteiskunnan keskeisenä toimintamekanismina on romaanissa laajalti toistuva ajatus, samoin rinnastus kerronnallisena tehokeinona.

Motiivin käsite on keskeisessä yhteydessä teemaan, jälleen Hosiaisloumaa mukaillen. Motiivi on ”pienin temaattinen kerronnallinen yksikkö”, siinä missä teema on isoin. Miellän motiivin käsitteen siis siten, että niitä erittelemällä ja tutkimalla voidaan ristivalottaa teoksen teemaa – joka taas on motiivin yläkäsite. Hosiaislouma määrittelee teeman sanataide-teoksen perusajatuksiksi, abstraktiksi ideaksi, joka hahmottaa myös teoksen rakennetta ja on vaikutusyhteydessä motiivien kanssa. Susanna Suomelan mukaan teema on ”yksinkertaisimmin ilmaistuna - - se, mistä teksti syvim-

mällä tasollaan kertoo; se, mistä on kyse” (Suomela 2008: 140). Suomela korostaa teeman käsitteenmäärittelyn hämäryyttä, mutta huomauttaa kaikkien määritelmien aina palautuvan kysymykseen siitä, ”mistä on kyse”. Tämän taas voi ilmaista yleensä sanalla tai parilla: esimerkiksi ”ylpeys”. Myös motiiveja ja teemaa tutkineen Theodor Wolpersin mukaan olisi suotavaa välttää yhden sanan abstrakteja määrittelyitä. Sen sijaan että sanotaisiin teoksen teeman olevan vaikkapa ”rakkaus”, olisi hyvä tarkentaa se esimerkiksi näin: ”tukahdutettu rakkaus”, joka ilmaisu on antaa jo paremman käsityksen teemasta. (Wolpers 1993: 90)

Vaikka Hosiaisluomoan määritelmä motiivista riittää yksinkertaisuudessaan tutkielmassani hyvin pitkälle, käytän paikoin tukena myös Heta Pyrhösen ja Theodor Wolpersin näkemyksiä motiivista.

Heta Pyrhösen mukaan (Gerald Princeen viitaten) motiivi on ”yhden (tai useamman) teeman merkkinä toimiva *rakenteen ja merkityksen yhtymäkohta*” (Pyrhönen 2004: 38). Esimerkkinä Pyrhönen käyttää Gilmanin Siniparta-novellin ”The Yellow Wallpaper” lääkäri-päähenkilön vaimon sairauden oireita, joiden hoitamisesta lääkäri ei ole kiinnostunut. Oireet, motiivi siis, taas linkittyy tekstin neurastenian teemaan. Tämä puolestaan ”liittää teeman laajemmin naisten hermoheikkoutta selittäneeseen psykologiseen tulkintakehikkoon 1800- ja 1900-lukujen taitteessa”. Lahti-romaanin suhteen Pyrhösen mallia voisi soveltaa esimerkiksi seuraavasti. Se, että armeijakomennukselle määrätty Marko havainnoi sian rinnastuvan ihmiseen, on motiivi, jonka lukija puolestaan yhdistää teemaan siitä, kuinka huonosti ihmiset kohtelevat toisiaan (sian rinnastuminen ihmiseen), ja kuinka markkinatalous ja sota esineellistävät ihmisen tarkoituksperiinsä.

Theodors Wolpers kannattaa motiivin suhteen mahdollisimman laajaa määrittelyvapautta, ja hän määrittelee kirjallisen motiivin ”miksi tahansa kuvitelluksi yksiköksi, joka perustuu havaintoon, tuntemukseen ja/tai tunteeseen” (Wolpers 1993: 80). Hyödynnän tutkimuksessani Wolpersin motiiviluokittelua vain paikoin. Kaikkein laajinta motiivien luokkaa Wolpers nimittää *tilannemotiiveiksi* (situational motifs). Tällaiset motiivit paljastavat kerronnan toiminnalliset peruskuviot. *Tilanteiset motiivit* liittyvät henkilöiden toimintaan (ulkoisesti) tai heidän psykologiaan (sisäisesti). Muita kategorioita ovat vaikkapa *tapahtumamotiivit* (occurrences) *henkilömotiivit* (Figurenmotive), *esinemotiivit*, ja *tajunnalliset motiivit* (motifs of consciousness and unconsciousness). Wolpersin motiivikategorioista hyödynnän vain tapahtumamotiiveja ja esinemotiiveja, jotka puolestaan ”suodattuvat” tajunnallisina motiiveina. Suodattumisella tarkoitan, että usein se, miten vaikkapa esinemotiivina toimiva ”sika” näyttäytyy lukijalle nimenomaan tajunnallisena motiivina, eli ensimmäisen persoonan kertojan näkökulman kautta. Esimerkiksi *Lahti*-romaanissa sika on esinemotiivi toistuessaan jatkuvasti symbolina, mutta Markon toistuvat havainnot siasta ihmisten kaltaisena olentona ovat taas tajunnallisia motiiveja.

Selvyyden vuoksi todettakoon vielä, että en siis tarkoita motiivilla esimerkiksi kirjallisten klassikoiden tunnetuksi tekemiä motiiveja (kuten Pyrhösen mainitsema *veljeskonflikti*), vaan *Lahti*-romaanista itsestään löytyviä, toistuvia elementtejä, joilla ei ole ainakaan kohosteisia intertekstuaalisia viitepisteitä. Ennen kaikkea tarkoitan kuitenkin motiivilla jo ennen mainittua *toistuvaa kerronnallista elementtiä*. Esimerkiksi sika ja sikamaisuus toistuvat teoksessa monilla tavoin, mistä syystä on perusteltua puhua sikamotiivista. Myös logistiikka, asioiden käytännöllinen kuljettaminen, toistuu eri tavoin teoksen kerronnassa, ja siksi voidaan puhua

logistiikkamotiivista. Rinnastusmotiivi on vähemmän ilmeinen, mutta nähdäkseni perusteltu: erilaiset rinnastukset toistuvat kerronnassa jatkuvasti ja näin tematisoituvat. Näitä motiiveja tarkemmin analysoimalla etenen työssäni käsittelemään niiden rakentamaa teemaa sodan ja markkinatalouden rinnasteisuudesta. Viimeisessä luvussa jätän motiivianalyysin, ja keskityn jatkamaan edellisen luvun temaattista analyysiä teoksen tarjoamista lohdun mahdollisuuksista keskellä synkeäksi kuvattua todellisuutta.

2. Sika, logistiikka ja rinnastus tehokeinona – motiivien analyysistä teemaan

Tarkastelemalla ja analysoimalla *Lahti*-romaanin motiiveja päästään näkemykseeni parhaiten kiinni teoksen teemaan sodan ja markkinatalouden toimintamekanismien samankaltaisuudesta. Seuraavassa käyn läpi kolme teoksen ja sen teeman hahmottumisen kannalta keskeisintä motiivia, eli sika-, logistiikka- ja rinnastusmotiivin.

2.1 Sikamotiivi: ihminen kuin sika

– Ei ihmistä turhaan sanota siaksi. Sille on lääketieteelliset perustelut. Eettisiä perusteluja ei ole. Sen takia tässä harjoituksessa ihmistä ei pidetä sikana, vaan sikaa ihmisenä.

Romaanissa yksi useimmiten toistuvia kerronnallisia elementtejä on *sika* (ja toisaalta *sikamaisuus*). Ilmeisimmällä tasollaan sikamotiivi esiintyy tietenkin sikaeläinten roolina armeijakomennuksella. Armeijan harjoituksessa sikoja käytetään ammutaharjoituksen kohteina, joihin testataan erilaisia tuliaiseita; niiden tehokkuutta ja ammusten sikoihin jättämiä vaurioita. Toinen osa harjoitusta on sotatilan kenttähuollon testaaminen: Marko ja hänen kaksi palvelustoveriaan, Hiitola ja Äyräpää, ovat lääkintämiehiä, jotka ”haavoittuneiden kantamisen” lisäksi valvovat sikoja kenttäsairaalassa.

Sika on toimiva motiivi teoksessa siksi, että sialla on länsimaisessa kulttuurissa vahva ristiriitainen leima. Siat tiedetään älykkäiksi eläimiksi, mutta kulttuurisesti niitä pidetään silti likaisina ja saastaisina eläiminä, jotka rypevät omassa saastassaan. Sikoja pidetään jopa lemmikkeinä (jolloin puhutaan mieluusti ”lemmikkipossuista”), vaikka toisaalta kaikista nisäkkäistä juuri sikaa syödään Suomessa eniten (Lahti-romaanin julkaisu-vuonna 2004 jokainen suomalainen söi sikaa 33,8 kiloa (Lihatiedotus.fi, tarkka linkki lähteissä)).

Lahti-romaanin harjoituksessa siat on valittu harjoitukseen siksi, että ne vastaavat kooltaan ja ruumiintoiminnoiltaan ihmistä. Majuri Tuppervaara sanoo tämän varsin suorasanaisesti: “– Älkää suotta ähkikö, sanoi Tuppervaara. – Ihmisen painoisia ne ovat. Ne on huolellisesti valittu.” (L: 30) Tästä käy ilmi, että paitsi että harjoitukseen ihmistä ”korvaamaan” on valittu sikoja, jopa yksittäiset siat on valittu erikseen niin, että ne vastaisivat mahdollisimman paljon ihmistä. Sika siis soveltuu koe-eläimeksi, kun on tarkoitus selvittää, miten luodit vaikuttavat ihmisen kehoon, ja miten *ihmistä* huolletaan hänen saamiensa vammojen jälkeen.

Marko tekee sioista useita havaintoja, joissa hän jopa yllättyy siitä, kuinka paljon sika muistuttaa ihmistä: “Läheltä katsottuna sian iho oli karkeaa ja samanväristä kuin ihmisen, possunpunaista se ei ollut.” (Ibid.) Kyseinen havainto on sikamotiivin avautumisen kannalta jopa avainroolissa: Markon, kuten mahdollisesti lukijankin, ennakkoluulo sian ”possumaisuudesta” murtuu. Mielikuvissa, jotka johtuvat kenties piirretyistä ja sarjakuvista sekä punaiseksi värjätystä joulukinkusta, sika on ”possunpunaista”, mutta todellisuudessa sika muistuttaa jopa ”iholtaan” ihmistä.

Näitä Markon Wolpersin luokittelun mukaan tajunnallisiksi motiiveiksi hahmottuvia havaintoja sian ja ihmisen kaltaisuudesta on en-

emmänkin, ja ne liittyvät usein etenkin aisteihin – kyse on siitä, miltä sika todella näyttää, tuntuu ja jopa tuoksuu, kun sen läheisyydessä pitää viettää aikaa. Kaikkien näiden Markon päänsisäisten havaintojen kerronnallisena funktiona tuntuu olevan luoda yhteyttä ihmisen ja sian välillä, saada lukija havahtumaan siihen, kuinka lähellä toisiaan ihminen ja sika ovatkaan. Samaistumis pintaa sikaan haetaan sian rinnastumisesta sairaalapedillä nukkuvaan vanhukseen: ”Eläin oli syvässä tajuttomuuden tilassa, silti se rötki itsekseen. Silmät olivat auki. Se oli kuin menneitä muisteleva vanhus.” (L: 36) Myöhemmin taas sika tuo Markolle mieleen lapsuuden: ”Työnsin kasvoni kiinni sian ihoon ja vedin syvään henkeä. Nahka tuoksui kuin lapsen iho ulkona leikityn kesäpäivän jälkeen: hiekalta ja metallilta.” (L: 73)

Sika hahmottuu siis Markon havainnoissa ihmisen vertaiseksi olennoksi. Kun taas otetaan huomioon, missä roolissa siat kertomuksessa ovat: uhrina ja välikappaleena sille, että ihminen voi opetella sodankäyntiään – jonka päämääränä taas on toisten ihmisten tappaminen – Markon kauniiden ja lyyristenkin havaintojen on tarkoitus havahduttaa lukija tähän ristiriitaan. Tämän sanoo lääkäri suorasanaisesti teoksen loppupuolella, tullessaan lopettamaan kaksi sikaa nukutusaineella. Lääkäri huomauttaa, että vaikka sikojen maksat ovat tehokkaampia kuin ihmisellä, ”[m]uuten ne on ihan samanlaisia hoidettavia kuin me. Ja samanlaisia ammuttavia. Ei ihmistä turhaan sanota siaksi. Sille on lääketieteelliset perustelut. Eettisiä perusteluja ei ole. Sen takia tässä harjoituksessa ihmistä ei pidetä sikana, vaan sikaa ihmisenä.” (L: 123)

Sikamotiivi saa toisenlaisen tulkinnan, kun kunniansa saa kuulla armeijan henkilökunta, ainakin Markon lääkintämiesoppilastoveri Äyräpään puheissa. Hän kun puhuu komentelevista ja iltaisin juopottelevista kapiäi-

sista nimenomaan ”sikoina”. (L: 19) Tämä on pieni mutta merkille pantava osoitus kielen voimasta luoda merkityksiä ja ennen kaikkea luoda subjektille tunnetta vallankäytöstä: kyseisellä repliikillä Äyräpää päättää hyödyntää sika-sanana käyttöä armeijan sikaeläimiä hyödyntäviin kapiaisiin itseensä.

Paitsi että sikamotiivi toistuu kautta Markon tarinalinjan, sikaan ja porsasmaisuuteen liittyvä kuvasto lävistää myös Markon pienyrittäjä-isän tarinan. Vaimostaan mies puhuu näin: ”Ritva ei tiennyt mitään, koska se ei halunnut tietää. Se oli autuas, puudutettu. Se imi nukutusainetta suoraan televisiosta ja sipsipussista ja Kotivinkistä.” (L: 145) Viittaus armeijaharjoituksen sikoihin on tässä ilmeinen. Se on kiinnostava etenkin siksi, että ihmisen rinnastuminen sikaan nousee tässä yhteydessä konkreettiselle yhteiskunnalliselle tasolle. Koska Ritva on taloudellisesti täysin riippuvainen miehensä toimeentulosta, ja koska mies on ajautunut taloudellisesti kestäättömään tilanteeseen, hän on vertauskuvallisesti menossa teuraalle. Kun mies myöhemmin tekee itsemurhan, ei ole syytä olettaa, että Ritvalle tulee käymään mainittavasti paremmin. Kuten mies havainnoi, hänen vaimonsa ”ei tiennyt mitään, koska se ei halunnut tietää”. Aivan kuin armeijaharjoituksen siat, Ritvakin on puudutettu, jotta hänen ei tarvitsisi kokea koltaloaan niin herkin aistimin kuin selväpäisenä.

Eläimellisin, lienee perusteltua sanoa ”sikamaisin”, henkilöhahmo kirjassa on Kala-Ykä, varastamiseen turvautuva vanhan maailman kaupparatsu, joka on todennut pärjäävänsä nykymaailmassa vain epärehellisin keinoin. Isä kuvailee häntä usein sikaan liittyvin sananvalinnoin. Aurinko häikäisee Kala-Ykän housun yläpuolelta paljastuvaa ”ihraa”. (L: 110) Eri-tyisen sikamaiseksi hän paljastuu groteskissa kohtauksessa, jossa Kala-Ykä harrastaa seksiä ravintolassa naisen kanssa, ja tarjoaa naisen emättimeen työntämäänsä sormeaa miehen haistettavaksi.

Sika ja sian vertautuminen ihmiseen on toistunut Salmisen tuotannossa aiemminkin. Salmisen *Varasto*-romaanissa Salmisen yhteiskunnallista eetosta hyvin kuvaavassa kohdassa puhutaan näin: ”– Työväenluokka aiotaan hävittää kokonaan, se sanoi. – Semmoinen ylpeä ja sivistynyt ja järjestäytynyt duunari poljetaan kaulaa myöten sianpaskaan ja sanotaan, että nyt on lama.” (Salminen 1998, 86) Jussi Ojajärvi onkin huomannut, että Salmisen tuotannossa likaisuus (the figure of the dirty class, ”likainen luokka”) on keskeisessä roolissa välittämässä kuvaa alemmasta luokasta, jota pidetään likaisena. Sikamotiivi jatkaa tätä likaisuuden teemaa osoittamalla, kuinka yhteiskunta (tässä kohtaa armeijan roolissa) samaistaa sian ihmiseen aivan konkreettisesti, ja käyttää siihen vieläpä ”lääketieteellisiä perusteita”.

Sikamotiivi, se miten ihminen esineellistää sen omiin tarkoitusperiinsä ja kuinka se *Lahti*-romaanissa rinnastuu ihmiseen, on yksi tulkinnallinen avain, jonka perusteella romaanin teema sodan ja kapitalismin toimintamekanismien rinnastumisesta näkemykseni mukaan hahmottuu. Sikamotiivista päästään luontevasti (seuraavaan teoksesta paikantamaani toistuvaan elementtiin,) logistiikkamotiiviin. Armeijakomennuksella yksi sian funktioista on nimittäin käyttää eläinten hyötypotentiaali täydellisesti – missä taas *toimiva logistiikka* on avainasemassa; siat kannetaan ammuttaviksi, ja niiden ruumiit hyödynnetään ensin siten, että niitä haavoitetaan ampumalla. Sen jälkeen ne kannetaan sairaalateltoihin, jossa niistä saadaan toisenlainen hyöty: niitä hoitamalla voidaan harjoitella lääkintämiesten tehtäviä. Teoksen alussa puolestaan syödään makkarakeittoa, jolla osoitetaan, että lopulta sioista saadaan hyöty niinkin: logistinen ketju on tarkkaan harkittu.

Seuraavaksi syvennyn siihen, millä eri tavoin logistiikka esiintyy romaanissa sekä tilanteisiin että Markon ja isän havaintoihin liittyvänä ele-

menttinä, ja millaisia tulkinnallisia vihjeitä siihen teoksen teeman suhteen sisältyy.

2.2 Logistiikkamotiivi: tehokas kuljetusketju menestymisen perustana

– Nykyisin on bisneksessä vaikka mitä ihmettä, Benkku sanoi. – Niin kuin logistiikka. Tietääkö sir edes mitä se tarkoittaa?

Lahti-romaanissa toistuu jatkuvasti henkilöiden puheen tasolla huomio siitä, että yhteiskunnan toiminnassa on pitkälti kyse logistiikan toimivuudesta. Logistiikalla ei tarkoiteta teoksessa tai tässä työssä logistiikkaa tieteenhaarana, vaan sen yleiskielistä merkitystä, eli tavaroiden kuljetusta ja varastoimista. Näkemykseni mukaan *Lahti*-romaanin välittämän käsityksen mukaan niin sodassa kuin markkinataloudessakin menestyminen palautuu logistiikan toimivuuteen. Mikäli logistiikka ontuu, ontuu kaikki muukin: sota hävitään, yritys ei tuota voittoa.

Majuri Tuppervaara selostaa operaation kolmatta vaihetta, kaatuneiden huoltoa seuraavasti:

Siinä on koko armeijan toiminnan ydin – logistiikka – kauneimmassa ilmi-asussaan. Se on kuin liikekannallepano, mutta se toimii päinvastoin. Se on esivallan kylmä koura, joka kulkee armeijan organisaatiotasoja pitkin kuin torakka tapettia, se tuntee jokaisen miehen, se tietää komppaniat ja pataljoonat, prikaatien huoltolaitokset ja armeijakunnan evakuoimiskeskuksen, josta kaatuneet lähtevät siviiliin. Sielläkin se osaa kulkea, se tuntee jakelureitit ja -keskukset, VR:n aikataulut ja jatkoyhteydet, tiet ja kadut ja osoitteet. Se tietää kaiken sen, minkä avulla paketti saadaan asiakkaalle oikeaan aikaan ja paikkaan. Käsitättekö pojat miten helkkarin hieno konsernirakenne Puolustusvoimissa on? (L: 57)

Tässä kohtaa sota ja markkinatalous rinnastetaan ensi kertaa logistiikan kautta. Kaatuneesta sotilaasta Tuppervaara puhuu tuotteena, ”pakettina” joka toimitetaan ”asiakkaalle”. Tuppervaara puhuu logistiikasta nimenomaan armeijan toiminnan ytimenä, käänteisenä liikekannallepanona. Tuppervaara käyttää paljon myös talouden sanastoa: jakelureitit ja -keskukset, konsernirakenne. Tarkemmin tähän kohtaan palataan talouden sanaston hyödyntämisen yhteydessä luvussa 3.

Kuten jo sikamotiivin kohdalla totesin, sika toimii eräänlaisena havainnollistuksena siitä, kuinka tärkeässä roolissa logistiikka on sodassa. Ensinnäkin siat ovat painavia, joten niitä varten tarvitaan kuljettajia – tähän työhön sopivat hyvin vasta asepalvelustaan suorittavat, alimmalla mahdollisella hierarkiatasolla olevat lääkintämiesoppilaat. Synergiaetua tarjoaa taas se, että samaiset oppilaat voivat harjoitella lääkintämiehen taitojaan taas hoitamalla ja valvomalla haavoittuneita sikoja lääkintäteltassa. Toiseksi, siat ihmiseen vertautuvina olentoina toimivat hyvin, kun halutaan selvittää, milaista jälkeä erilaiset konetuliaseet tekevät ihmiseen (ja edelleen: saman harjoituksen puitteissa voidaan myös harjoittaa sodanaikana tarvittavia haavoittuneiden hoitotoimenpiteitä). Sikojen, kuten harjoitukseen osallistuvien ihmistenkin, kuljetuksesta puolestaan vastaavat armeijan maastokuorma-autot. Kaiken lisäksi harjoituksessa nautittu kenttämuona on makkarakeittoa – ei sentään harjoituksen kohteena olevista sioista valmistettua, mutta yhtä kaikki vihje siihen, kuinka tehokkaasti esineellistettyä eläintä sodanoloissa voitaisiin ”hyödyntää”. Kun logistiikka otetaan huomioon kaikissa mahdollisissa prosessin vaiheissa, eli että sioista otetaan kaikki mahdollinen hyöty, kokonaisuus toimii parhaiten.

Keskeistä tässä kaikessa on, että yksikään logistiikkaketjun osa ei saa epäonnistua, tai koko projekti epäonnistuu. Tämä juuri tekee logistiikasta niin keskeisen osan sodankäyntiä – ja markkinataloutta. Kuten eversti Täyssinä, majuri Tuppervaaraa korkeammassa asemassa oleva armeijan esimies sanoo: “Tärkein voimatekijä on logistiikka. Se on nykyaikaisessa sodankäynnissä tärkeämpää kuin sotilaallinen suoritus. Kriisit ratkaistaan materiaalivirroilla. Pitäkää se mielessä.” (L: 99)

Myöhemmin eversti Täyssinä jatkaa logistiikkaan ja sotaan liittyviä ajatuksiaan. Alempiarvoiseen majuri Tuppervaaraan verrattuna Täyssinällä on logistiikkapuheissaan jo globaali näkökulma. Hän esitelmöi juhlavasti laajassa perspektiivissä toimivan logistiikan hienoudesta.

“Jossain kehitysmaassa musta jätkä louhii malmia hiestä märkänä, risa paita päällä”, Täyssinä aloittaa, ja jatkaa kertomalla siitä, kuinka malmista tehdään metallia, joka taas päätyy panokseen, jonka tuliaseiden käyttöön koulutettu suomalainen sotilas ampuu kohti venäläistä sotilaista, eli Täyssinän sanoin “lähettää 700 metrin sekuntinopeudella kohti itää”.

Ja juuri sen sekunnin kymmenyksen aikana kun vihollisen pää vilahtaa juoksuhaudan reunalla, sen otsan läpi porautuu kahdeksan grammaa erikoismetallisesosta. Tavara on perillä, loppukäyttäjällä. Se on logistiikan riemuvoitto. Risapaitainen neekeri ei turhaan raatanut kaivoksessa. (L: 99)

Täyssinän maailmanlaajuisen perspektiivin kontekstissa syvennetään siis yhä näkemystä siitä, kuinka globaalissa taloudessa suomalaiseen sodankäyntiinkin vaikuttavat talouden reunaehdot ”jossain kehitysmaassa”. Logistiikan on toimittava paitsi yksittäisen armeijaharjoituksen suhteen, myös laajassa mittakaavassa. Luodit, joita yhdessä suomalaisessa harjoituksessa

käytetään, ovat nekin, kunhan maltetaan ajatella riittävän pitkälle, kehitysmaassa nälkäpalkalla työskentelevän henkilön työstä riippuvaisia.

Aavistuksen myöhemmin jopa sodassa menehtyneestä ihmisestä puhutaan osana talouden rattaita:

Nykyinen sota on kaukana kentästä ja kasarmista. Logistinen tehokkuus ehkä hiukan kärsii, koska tiekapasiteetti aiheuttaa kuljetusten aikatauluihin kapeikkoja. Mutta ei se haittaa jos tuotteen läpivirtausajat toimitusketjussa saadaan pysymään kohtuullisina. - - Pitkät valmistusajat on pahasta mille tahansa tuotteelle. Sen vielä kestää jos lopullinen tuote on taistelukykyinen sotilas. Mutta kaatuneiden valmistaminen näin kalliilla ja hitaalla tavalla on kirottua tehottomuutta. (L: 98)

Täyssinä puhuu kuolleen ihmisen kuljettamisesta ”kirottuna tehottomuutena”. Tässä osoitetaan, kuinka talouden näkökulman ottaminen inhimilliseen kärsimykseen peittää tuon kärsimyksen, saa sen näyttäytymään pikemminkin hidastavana riesana itse olennaiselle prosessille: sodassa menestymiselle.

Kiintoisasti logistiikasta puhutaan enemmän nimenomaan Markon armeijaharjoitusta käsittelevässä tarinalinjassa kuin varsinaisesti markkinat-aloutta käsittelevässä pienyrittäjä-isän kertomuksessa. ”Nykyisin on bisnessä vaikka mitä ihmettä”, Benkku sanoo isälle. ”Niin kuin logistiikka. Tietääkö sir edes mitä se tarkoittaa?” (L: 75) Vaikka isä ei varsinaisesti itse käytäkään logistiikka-sanaa, hän havainnoi useaan otteeseen logistisia ketjuja etenkin auton ratista ikkunantakaisia näkymiä kommentoiden:

Liikennettä ei juuri ollut, vain rekat ja jakeluatot ajoivat ohitseni. Niillä oli kiire, tavara kuumotti kyydissä. Se oli saatava aamuksi kauppoihin ja illaksi ihmisten koteihin, se oli saatava täyttämään kuluttajien arkea ja arjettomuutta. Se oli saatava yksiltä pyöriltä toisille ja pian kolmansille. Se

oli saatava loppukäyttäjälle, se oli saatava ihmislajia lihottamaan, verisuonia tukkimaan, kaatopaikkoja täyttämään, riitaa ja kateutta lietsomaan, ahneutta palkitsemaan. (L: 148)

Isän näkökulmasta tuotteita kuljettavat rekat ja jakeluautot, eli logistiikan kuljetusosuudesta vastaavat toimijat, näyttäytyvät hyvin kielteisessä valossa. Hänen kerronnassaan autot, sinänsä elottomat oliot, näyttäytyvät *kiireisinä*. Tavara *kuumottaa* kyydissä, ja ainoana päämääränä on saada ne yksiltä pyöriltä toisille, sitten kolmansille, ja ennen kaikkea tietysti *loppukäyttäjälle*. Mitään hyvää isä ei tuotteissa näe, vaan pelkkiä verisuonisairauksia, riitaa, kaatopaikkajätettä ja ahneen palkkiota. Logistiikkaketju ei siis palvele mitään korkeampaa itsetarkoitusta kuin mahdollisimman korkeaa rahallista tuottavuutta.

Miksi isän näkemys logistiikan toimivuuden tarkoituksesta on niin pessimistinen? Tietysti siksi, että hänen oma asemansa logistiikkaketjussa on ulkopuolinen. Hän on oma toimijansa, tahtonsa vastaisesti itsenäinen, jollaisille ei näytä nykymaailmassa jääneen sijaa. Isä nimenomaan yrittää epätoivoisesti täyttää oman osansa logistiikkaketjussa: saada myytyä Arespuhaltimet jälleenmyyjille. Jo hyvin alussa käy kuitenkin ilmi, että jälleenmyyjät eivät tuotteista tule kiinnostumaan: heille ei markkinaehtojen puitteissa ole mitään syytä ottaa kuihtuvaa pienyrittäjää logistiikkaketjuunsa mukaan – paremmat tuotot saa muualta. Kun logistiikka on suurten yritystoimijoiden paineessa hioitunut äärimmäisen tehokkaaksi, ei yhdellä pienyrittäjällä ole enää mahdollisuutta toimia.

Mitä logistiikkapuheella sitten yritetään sanoa? Ainakin se, että kun inhimillinen toiminta etäännytetään puheeksi ja toiminnaksi, joka perustuu tuotteiden kuljetukseen paikasta toiseen, se vähentää kokemusta siitä, että kyseinen toiminta aiheuttaa ihmisissä ja luonnossa kärsimystä. Pahoinvoin-

tia tuottavat mekanismit on etäännytetty koneellisiksi toimintaketjuiksi. *Lahti* osoittaa, kuinka ihmisille käy, kun heihin sovelletaan oppeja, jotka lisäävät tuottavuutta yhteiskunnassa sen sijaan, että lisäisivät ihmisten hyvinvointia. Isän kohtalo onkin traaginen: kun hän on viimeisen kerran yrittänyt päästä osaksi logistiikkaketjua – saada Ares-puhaltimensa myytyä – ja sitten epäonnistunut prosessissa, hän kokee menettäneensä mahdollisuutensa elää ylipäättään. Logistiikkaketjun ulkopuolinen on tällöin turha toimija, jonka on poistuttava.

Isän tarinalinja pitää sisällään myös kiintoisan koomisen viittauksen liittyen logistiikkaan sekä armeijan henkilökuntaan. Hän on toimistollaan viimeistä kertaa ennen (implikoitua) itsemurhaansa, ja puhuu viemäriputkista, joita taloa vuokraavat kapiaiset käyttävät.

Varaston katossa kulki putkia: viemäreitä, vesijohtoja ja kaukolämpöä. Ensimmäiset kapiaiset olivat jo heränneet. Kuulin putkien kohinasta kuinka ne vetivät vessaa ja laskivat kahvivesiä. Kuulin kuinka aamupaskat matkasivat viemäriä myöten mereen tai mihin ikinä ne menivätkään, puhdistuslaitokseen, kokoamisleirille, logistiikkakeskukseen.

Vesi niitä kuljetti ja putki määräsi reitin. - - Kuljetustehokkuus oli hui pussaan. - - Kämmeniäni vasten tunsin värähdyksen, tunsin kuinka tavaralähetys kohisi ohitseni. (L: 159)

Isän kuvaus viemäriverkoston toimivuudesta, ”tavaralähetysten” rinnastamisesta ulosteen kulkemiseen putkessa, ja samaan aikaan nimenomaan armeijan henkilökunnan linkittymisestä havaintoihin, kiteyttää paljon siitä, mitä romaani yrittää sanoa logistiikalla ja sen tehokkuutta korostavalla mutta pahoinvointia aiheuttavalla merkityksellä. Ei liene mitään inhimillisessä ajattelussa likaisempaa ja alhaisempaa kuin ulosteet – silti viemäriputkien moitteeton toimiminen on jotain, missä viemäriverkoston suunnittelija on

epäilemättä erinomaisesti onnistunut. Logistiikka toimii kauniisti ja tarkoituksenmukaisesti silloinkin, kun tavoitteena ei ole muuta kuin kuljettaa jätettä paikasta toiseen. Tästäkin prosessista mies jää koomisesti ulkopuoliseksi, hän kun saa vain kokea värähdyksen siitä, kun ”tavaralähetys” kohisee hänen ohitse.

Erään logistiikkamotiiville läheisen teoksessa toistuvan elementin olen nimennyt *rakennemotiiviksi*. Rakennemotiivin voi katsoa logistiikkamotiivin sisarmotiiviksi, mistä syystä katson perustelluksi sanoa siitä muutaman sanan tämän alaluvun puitteissa, vaikka se ei omaa alalukuaan kaipaakaan.

Sekä Marko että isä kuvailevat kuvailevat toistuvasti yhteiskuntaan ja logistiikkaan liittyvien rakenteiden lisäksi arkkitehtonisia tai luonnosta löytyviä rakenteita, jotka vaikuttavat maailmaan ja siihen miten ihminen sen kokee. Toistuva ajatus vaikuttaisi olevan seuraava: erilaiset yhteiskunnan rakenteet, sekä konkreettiset että kulttuuriset, on rakennettu ohjaamaan ihmisen toimintaa. Tämä ajatus toistuu nähdäkseni teoksessa usein. Rakennemotiivilla teos pyrkii osoittamaan, kuinka yhteiskunta onnistuu konkreettisilla rakenteillaan ja mekanismeillaan tuottamaan toivotunlaista käytöstä – ja näiden rakenteiden luomisessa taas nimenomaan sota ja asepalvelus yhteiskunnallisina toimintamekanismeina ovat erityisen hyviä.

Tämä havainnollistuu romaanissa jo alussa, kun Marko kuvaa sitä, kuinka kasarmit, varusmiesten ja sotilaiden asuintilat, on rakennettu: ”Kasarmit ovat usein kasarmin näköisiä ja aina kasarmin muotoisia. Ne ovat pitkiä ja kapeita, sillä niiden sisälle tarvitaan mittava käytävä, johon komennot huudetaan ja jossa ne pysyvät. - - Takaovea kasarmeissa ei ole koskaan. Sellaiseen ei armeijalla ole varaa paitsi taloudellisesti.” (L: 9)

Markon havainto siitä, mikä on kasarmin arkkitehtoninen funktio, on mielenkiintoinen. Kasarmilla, armeijan perusrakennuksella, käytävien on

oltava sellaisia, joissa huudettavien komentojen on ”pysyttävä”. Paradoksimaisesti ja ironisesti Marko toteaa, että kasarmeihin ei rakenneta takaovea, koska armeijalla ei ole sellaiseen varaa ”paitsi taloudellisesti”. Viestinä tässä on, että vaikka takaoven rakentamiseen Puolustusvoimilla tietenkin riittäisi konkreettista rahaa, heillä ei ole varaa antaa varusmiesten tai sotilaiden pae-
ta. Havainnossa välittyy siis se seikka, että armeijarakennus on rakennettu välittämään tiettyjä arvoja ja ohjaamaan ihmisten käytöstä toivotulla tavalla.

Monissa kohdissa, joissa kuvaillaan käytännön toimia, käy ilmi, että aivan tavalliset, arkipäiväiset toiminnot ohjailevat ihmisten toimintaa ja aiheuttavat haittaa ja vahinkoa toisille ihmisille ja jopa luonnolle. Kun isä ottaa vastaan Ares-puhaltimet Helsingin Töölössä, hän kuvaa, kuinka ne tulevat paikalle Scania-kuorma-autolla. ”Kuski pysäytti Pohjoiselle Hesperi-
ankadulle, laittoi hätävilkut päälle ja hyppäsi alas. Takaa ei päässyt kukaan ohi.” (L: 51) Näinkin arkipäiväisessä kohdassa luodaan vaikutelma siitä, kuinka miehen (pohjimmiltaan epätoivoissaan) tekemät valinnat saavat aikaan sen, että hetkeksi iso tie tulee tukituksi valtavan kuorma-auton takia. Tavarantoimitukseen perille, siis tähän yhteen logistis-tekniseen toimenpiteeseen, vaaditaan valtava rekka-auto. Hieman myöhemmin kuski sitten yrittää kääntää valtavaa kuorma-autoaan ja törmää vaikeuksiin. ”Se joutui litistämään pyörän alle nurkan ora-pihlaja-aidasta.” (L: 53) Lopulta käy siis niin, että sivulliseksi kärsijäksi joutuu sivullisista kärsijöistä sivullisin: pieni kaupungin keskelle istutetun luonnon symboli, orapihlaja-aita. Logistiikan ja arkkitehtonisten rakenteiden kannalta seuraus on johdonmukainen, mutta seuraukset ulkopuoliselle ympäristölle ovat tuhoisat.

Useassa kohdassa teosta toistuu myös ajatus siitä, että olosuhteet – arkkitehtuuri, rakenteet – eivät voi itselleen mitään. Tämä näkyy esimerkiksi kohdassa, jossa Marko seurailee teltan ulkopuolella ötököiden elämää.

”Ulkona ötökät kulkivat pitkin valoa hohtavaa teltanseinää. Ne menivät ja tulivat, kääntyivät ja pysähtyivät ja välillä lennähtivät vajaan metrin milloin mihinkin suuntaan, joka koskaan ei ollut ilmansuunta. Niiden reiteissä ei ollut mitään järkeä, mutta se ei ollut reittien vika.” (L: 86) Markon tarkkailemat ötökät rinnastuvat tässä ihmisten toimiin. Ihminen on osa luontoa, olemme kaikki yhtä, ja aivan kuten ihmisetkin ohjautuvat teiden, reittien, arkkitehtuurin ja yhteiskunnallisten rakenteiden myötä, niin tekevät myös ötökät. Keskeisenä ajatuksena tässä näyttää nimenomaan olevan asiantilan *välttämättömyys*. Marko ei voi mitään sille, että armeija organisaationa – niin kasarmien arkkitehtuurisia piirteitä kuin toimintaa koskevia säännöksiä myöten – ohjaa hänen käytöstään ja ajatteluaan tahtonsa mukaan, aivan samoin kuin hyttysenkään eivät voi tuulen niille määräämille suunnille mitään. Erilaiset väistämättömät fyysiset ja henkiset rakenteet ohjaavat meitä, emmekä voi asialle muuta kuin korkeintaan tiedostaa sen.

2.3 Rinnastusmotiivi: rinnastaminen toistuvana kerronnallisena tehokeinona

– *Lahti siellä, Lahti täällä, Äyräpää sanoi.*

Kolmas romaanin kannalta keskeinen motiivi on *rinnastusmotiivi*. Toisin kuin sika- ja logistiikkamotiivi, rinnastaminen on ei-konkreettinen motiivi, ja pikemminkin kerronnallinen tehokeino, joka esiintyy teoksessa niin toistuvasti ja kohosteisesti, että siitä on mielestäni perusteltua puhuna omana motiivinaan. Tässä yhteydessä on mielekästä tarkastella rinnastusmotiivia Wolpersin luokittelujen mukaan tajunnallisena motiivina, toistuva elementtinä, joka hahmottuu henkilöhahmon tietoisuuden kautta. Rinnastusmotiivil-

la tarkoitan ennen kaikkea *Lahti*-romaanille tyypillistä tendenssiä, jossa rinnastusta käytetään toistuvana tehokeinona lukijan ajatusten ohjaamiseksi teoksen teemaan sodan ja markkinatalouden logiikan rinnastumisesta. Sika ja ihminen, isän ja pojan toisiinsa rinnastuneet ahdinkotilat, sota ja kapitalismi – ”Lahti” kaupunkina ja ”lahti” teurastuksena. Rinnastusmotiivi ylettyy yksittäisistä havainnoista jopa romaanin kerrontarakenteeseen, jossa peilataan kahta eri kerrontarakennetta toisiinsa.¹

Näkemykseni mukaan rinnastusmotiivi kaikkine eri ulottuvuuksineen on analysoimisen arvoinen etenkin siksi, että se tukee kiinteimmin teoksen teemaa kapitalismin ja sodan rinnastumisesta. Se, että rinnastuminen toistuu läpi teoksen ja sen eri tasoilla, on tehokeino joka pyrkii ohjaamaan lukijan ajattelua kohti päätteisiä sodan ja markkinatalouden yhtäläisyydestä ja rinnastuksia huomioivasta ajattelemisen tavasta ylipäättään. Edetessään teksti ikään kuin opettaa lukijansa ajattelemaan: ”Huomaatko, kaikki nämä asiat vertautuvat toisiinsa?” Käsittelen rinnastusmotiivia viimeisenä kolmesta käsittelemästäni päämotiivista siksi, että se toimii johdantona tutkielmani seuraavaan lukuun, joka varsinaisesti käsittelee *Lahti*-romaanin nimenomaan rinnastamisen mekanismiin liittyvää teemaa.

Teoksen ensimmäinen ja ilmeisin rinnastus on sen nimessä. Yhtäältä ”Lahti” tarkoittaa Päijät-Hämeen maakunnassa sijaitsevaa, väkiluvultaan Suomen kahdeksanneksi suurinta kaupunkia. Toisaalta lahti pienellä kirjaimella kirjoitettuna tarkoittaa teurastusta. Kyseessä ei ole pinnallinen sanaleikki, vaan konkreettinen havainnollistus teoksen kahdesta eri tarinalinjasta: sikojen teurastukseen osallistuvan Markon tarinan otsikon voi ajatel-

---

¹ Harri Haanpää, Salmisen kustannustoimittaja, kertoo Salmisen nekrologissaan, kuinka Salminen oli alun perin hahmotellut romaaninsa rakenteen kahdeksi erilliseksi tarinaksi: ensin Markon tarina, sitten isän. Haanpään vaikutuksesta romaani pilkottiin vuorotteleviin osiin. Ottamatta kantaa rakenteen toimivuuteen kummin päin tahansa, on kiinnostavaa havaita, että teoksen ”peilikuvaisuus” olisi korostunut vahvemmin Salmisen alkuperäisen rakenneratkaisun kannalta.

la olevan ”lahti” pienellä alkukirjaimella, ja hänen isänsä Lahden kaupunkiin ja lähialueille sijoittuvan kauppaodysseian taas ”Lahti” isolla kirjaimella. Kiintoisaa on myös, että ”Lahti” on ollut pieni kylä Viipurin maalaiskunnassa. Kyseessä on Suomen toisessa maailmansodassa Neuvostoliitolle luovutettava Kiiskilän alueen pikkukylä (Kuujo 1982: 264–265). Lahti paikkakuntana liittyy siis Suomen sotahistoriaan tätäkin kautta, ja rinnastuminen myös tähän tasoon vahvistaa romaanin temaattista kytköstä sotaan.

Lähes kaikki teoksessa esiintyvät keskeiset erisnimet, niin paikkojen kuin henkilöidenkin, sisältävät useimmiten jonkin lisämerkityksen, useimmiten juuri rinnastuksen, joka yhdistyy suoraan romaanin teemaan tai keskeiseen aiheeseen, yleensä sotaan mutta usein myös markkinatalouteen. Markon palvelustoverit ovat nimeltään Hiitola ja Äyräpää – molemmat ovat Suomen Neuvostoliitolle menettämiä alueita. Tällaisen rinnastuksen symboliikka on vahvaa: nuoret varusmiehet, maan puolustuksen ”tulevaisuuden toivot”, rinnastetaan siis Suomen häviämiin alueisiin, koettuihin tappioihin. Tällaista rinnastusta sotaan voinee tulkita vain kielteisessä mielessä: lukijalle vihjataan tappioiden odottavan myös tulevaisuudessa.

Toinen nimeämiseen ja sotaan liittyvä rinnastus on isän tarinalinjan puolella. Isän taloudelliset ongelmat kytkeytyvät hänen tilaamaansa kahteentuhanteen Ares-merkkiseen lämpöpuhaltimeen. Ares on kreikkalaisessa mytologiassa sodan ja taistelun jumala – tässäkin on siis suora rinnastus sotaan. Merkille pantavaa on sekin, että ”Ares” ei ole Salmisen keksimä tuotemerkki, vaan se on oikeasti olemassa. Salminen on siis käyttänyt todellisesta maailmasta löytyvää esimerkkiä sodan (Ares sodan jumalana) ja markkinatalouden (Ares tuotemerkkinä) rinnastumisesta.

Marko suorittaa asepalvelustaan Hennalan varuskunnassa. Kyseinen Lahden kaupungin läheinen varuskunta taas toimi Suomen vuoden 1918

sisällissodassa punavankileirinä, jossa kuoli tiedettävästi toistatuhatta punaisten puolelle laskettua henkilöä. Marko velvoitetaan siis osallistumaan salaiseen tehtävään, jossa teloitetaan ihmisenkaltaisia olentoja, vieläpä vanhalla punavankien teloituspaiikalla. Historia näyttäisi siis toistavan itseään, yksi rinnastus sekin.

Rinnastumista tapahtuu myös Markon ja isän tarinalinjoissa keskenään. Ajallisesti ne tapahtuvat samaan aikaan, ja henkilöhahmot jopa kohtaavat toisensa: näkevät toisensa lopulta vieläpä ikään kuin peilikuvana: poika matkaa kuorma-auton perällä, isä ajaa autoa.

Isän ja pojan välinen yhteys onkin yksi teoksen keskeisiä rinnastumisia. Poika isän kuvana on esimerkiksi kristillisestä symboliikasta tuttu käsite. Isä ja poika siis peilautuvat toisiinsa paitsi sukulaissuhteensa kautta, myös rakenteellisesti siten, että heidän tekemisiään kuvataan rinnakkain ajassa tapahtuviksi. Lukija on jatkuvasti pakotettu vertaamaan sekä isän ja pojan tarinoita että heidän persooniaan ja mahdollisia tulevaisuuden näkymiään toisiinsa. Heihin liittyy myös kysymys sukupolvista: isän maailmankuva on pessimistinen, Markon enimmäkseen neutraali. Hänen tulevaisuutensa on näkemykseni mukaan perusteltavissa nähdä myönteisessä valossa, mihin palaan tarkemmin tutkielmani päätösluvussa.

Tiettyssä mielessä isää ja poikaa voi ajatella myös kaksoisolentoina. Kaksoisolento taas on tunnettu kirjallisessa perinteessä usein esiintyvä motiivi. Lahti-romaanissa Marko ja isä toimivat kaksoisolentoina sukulaissuhteensa kautta. Tärkeämpi on kuitenkin heidän ”idean tasolla” tapahtuva kaksoisolentomaisuus. Isää ei ole nimetty, Marko on. Isä tuntuu siis edustavan tällöin ikään kuin ideaa, ”kuihtuvaa pienyrittäjää”, siinä missä Marko edustaa vain itseään, yksilöä, jolla on omat ajatuksensa, oma persoonallisuutensa ja sen kautta aktivoituva toivon ja toimijuuden mahdollisuus.

Lisäksi *Lahti*-romaanin rinnastuksille tyypillistä on nimenomaan epäsovpien, tabuina pidettyjen asioiden rinnastaminen. Esimerkiksi sikaa ja ihmistä ei oikein sopisi rinnastaa, sillä ihmiset syövät sikoja, ja tällöinhän ihmisen ja sian samankaltaisuuden myöntäminen tarkoittaisi, että ihminen syö käytännössä kaltaisiaan.

Tässä yhteydessä syytä nostaa esille vielä yksi romaanin jos ei keskeinen niin merkittävä temaattinen rinnastus, jossa on kyse juuri mainitusta epäsovpien yhteyden luomisesta: sodan ja kirkon rinnastaminen. Kyseessä on majuri Tuppervaaran väite siitä, kuinka armeija ja kirkko ovat elimellisessä yhteistyössä keskenään:

– Asiakastyytyväisyys, se sanoi. – Siinä on avainsana. Siinä me halutaan olla vahvoja, vaikka se vähän maksaakin. - - - Ja lisäksi meillä on käytävissä markkinointikanava, jota on ammattilaiset suunnitelleet satojen vuosien aikana. - - Se on kirkko, sanoi Tuppervaara. – Kirkon kanssa meillä on strateginen allianssi. Kirkko hoitaa omalla vahvalla tyytyväisyydellään osan tiedonvälityksestä ja markkinointituesta. Kirkko on meille vähittäiskauppa, jolla on suora yhteys asiakkaaseen. (L: 58)

Armeija on itsessään suomalaisessa kulttuurissa arvostettu, lähes pyhänä pidetty instituutio. Tuppervaara tuo monologissaan sen rinnalle vielä toisen perinteisen suomalaisen instituution, joka nauttii vahvaa kansallista arvostusta ja suosiota, kirkon. Rinnastus on moraalisesti epäsovi, sillä hän liittää sen markkinakieleen puhuen esimerkiksi ”tuotantoketjusta”. Viestinä tuntuisi olevan, että juuri kaksi suomalaisten pyhimpanä pitämää instituutiota ovat ne, jotka toimivat kylmällä markkinatalouden logiikalla: suhtautuvat kuolleeseen ihmiseenkin siirrettävänä tuotteena, jolla turvataan ”asiakkaalle” eli surevalle omaiselle ”asiakastyytyväisyys”. Tällaiset ”epäpyhät

rinnastukset” esiintyvät jatkuvasti *Lahti*-romaanin sivuilla, kuten olen pyrkinyt osoittamaan.

Miten sota ja markkinatalous teoksessa sitten varsinaisesti rinnastuvat? Edellä olen sivunnut asiaa moneen otteeseen kolmen teoksen päämotiivin kautta. Seuraavassa luvussa syvennyn pohtimaan sodan ja markkinatalouden konkreettisia rinnastuksia, ja etenkin sitä, miten teoksessa tematisoituu sodan ja markkinatalouden toimintamekanismien rinnastumisen tematiikka.

3. Sodan ja markkinatalouden rinnastumisen tematiikka

Edellä olen esitellyt kolme *Lahti*-romaanissa toistuvaa kerronnallista elementtiä eli motiivia, ja sitä, kuinka ne rakentavat kuvaa nykymaailmasta, jossa sota ja markkinatalous toimivat keskenään verrattavissa olevin toimintaperiaattein. Sikamotiivia käytetään osoittamaan yhtäältä, että ihminen ja eläin/luonto ovat käytännössä täysin toistensa kaltaisia, ja toisaalta, että ”ihmisestä on tullut eläin” sanan kielteisessä merkityksessä. Logistiikkamotiivia puolestaan käytetään osoittamaan, kuinka nykyaikaisen inhimillisen toiminnan kaksi (romaanin sisäistekijän mukaan) tuhoisinta ilmenemismuotoa, sota ja markkinatalous, toimivat samalla mekaniikalla, joka perustuu ennen kaikkea tavaroiden ja ihmisten tehokkaaseen kuljetukseen. Rinnastusmotiivi puolestaan on koko teoksen lävistävä retorinen keino, joka pyrkii ohjaamaan lukijan ajattelua kohti sodan ja kapitalismin toimintamekanismien samankaltaisuutta.

Tässä luvussa perehdyn syvemmin siihen, miten juuri teoksen teema sodan ja markkinatalouden toimintamekanismien rinnakkaisuudesta romaanissa ilmenee. Pohdin luvussa myös sitä, millaisen kuvan teoksen henkilöhahmot, etenkin eversti Täyssinä, luovat länsimaisen yhteiskunnan tulevaisuudesta, olettaen että kehitys, jossa sota ja markkinatalous etenevät samalla logiikalla, tulee jatkumaan.

3.1 Täyssinän täyslaidallinen: sota ja markkinatalous käsi kädessä

Yksi *Lahti*-romaanin teeman avainkohdista sijoittuu teoksen keskivaiheille. Majuri Tuppervaara on tullut lääkintämieskokelaille jo tuttavalliseksi, ja hän heittäytyy heidän kanssaan avoimesti juttusille.

- Miltä harjoitus on vaikuttanut, kysyi Tuppervaara.
  - Ihan mielenkiintoiselta.
  - Sitä se todella on, sanoi Tuppervaara. – Ja vielä mielenkiintoisempaa tämä on kun osaa yhdistää nähdyn ja koetun isompiin kuvioihin: armeijan toimintaan ja sodankäynnin lakeihin ja koko yhteiskuntaan. Sota on julmetun kiehtovaa. Länsimainen hyvinvointi on sodan ansiota. Sota on opettanut maailman tehokkaaksi. Maailman suurimmat aivot on aina löytäneet sotateoreetikkojen päästä. (L: 88)

Tuppervaara suhtautuu sotaan siis nimenomaan hyvinvointia tuottaneena asiana. Hän edustaa ajattelua, jossa onnistuneen sodankäynnin vaatimat tehokkuuteen perustuvat toimintamekanismit ovat opettaneet myös länsimaista yhteiskuntaa itsessään kehittymään samaan suuntaan. Vaikka toisaalla hänen äänenpainonsa ovat kyynisempiä (Tuppervaara kenties itse sanoisi: ”realistisempia”), tässä hän pitää tehokkuutta nimenomaan myönteisenä asiana.

Tuppervaaran myönteinen näkemys sotatieteilijöiden tarjoamasta hyvinvoinnin perinnöstä yhteiskunnalle asettuu koko teoksen kontekstissa ironiseen valoon monessakin mielessä. Ilmeisin taso on se, että Tuppervaara luennoi näkemyksestään Markolle, jonka isä kirjaimellisesti samaan aikaan käy läpi taloudellista kujanjuoksua, jonka alkusyiden teos esittää nimenomaan johtuvan kapitalismin ja tehokkuuden yhä kovenevista vaatimuksista. Kiinnostava rinnastus liittyy myös siihen, että kun Tuppervaara esittää

sodan ja yhteiskunnan tulevan juuri tässä ajallisessa järjestyksessä (ensin sodan esittelemät tehokkuuden ideat, jotka sitten jälkeinpäin yhdistyvät yhteiskuntaan), sama rakenne toistuu myös Markon ja isän tarinoissa: Marko on nuorempi, ja käy nyt armeijaa (joka edustaa sotaa), isä taas edustaa vanhempaa sukupolvea, joka kerää kyseenalaisia hedelmiä yhteiskunnan puolella. Markolle ei ainakaan vielä ole käynyt huonosti, isä vetelee viimeisiään.

Toinen sodan ja markkinatalouden toimintamekanismit yhdistävä avainkohta sijoittuu isän tarinan puolelle:

Anttilan edessä jouduin pysähtymään liikennevaloihin. Radan vieressä röyhistelivät Prisma ja Citymarket. Ne olivat yhdessä sellainen *linnoitus*, että pikkukauppiaat olivat kusessa. Isojen markettien *vaikutusalue* oli yli kolmekymmentä kilometriä. Se on sama kuin *tykistön kantama*, se yltää Hausjärvelle saakka. Ja kun mennään Janakkalan puolelle niin ollaan jo Hämeenlinnan Prismen ja Citymarketin *tulialueella*. Ne eivät jätä minkäänlaista katvetta pienelle yrittäjälle. *Piirittää* niitä ei voi. Sellaista voimaa ei ole eikä tule, vaikka kaikki pikkukauppiaat löisivät roponsa yhteen. (L: 47, kursivoinnit omiani)

Tässä isä vertaa yrittäjyyttä sotatoimiin. Hän käyttää sodan sanastoa kuvatakseen sitä, millaista pienyrittäjän arki on isojen konsernien, Citymarketin, eli K-ryhmän, ja Prismen, eli S-ryhmän, ristipaineessa. Isot kaupapakettit ovat kuin alaa valtaavia armeijan joukko-osastoja. Suurimmat kauppakeskukset taas ovat isän puheessa linnoituksia, ja niiden tykistötuleen verrattava ”kantama” on kolmekymmentä kilometriä. Niiden ”piirittämisen” mies toteaa mahdottomaksi. Ja hänen kohdallaan se myös osoittautuu mahdottomaksi, sillä hän päättyy lopulta itsemurhaan, joka sekin tapahtuu ostamisen prosessin kautta – tosin pienestä, isojen konsernien ulkopuolisesta

rautakaupasta, jonka voi tulkita isän viimeiseksi kannanotoksi, vastarintaa edustavaksi kuluttajapäätökseksi.

Samanlaista puhetta isä jatkaa myöhemmin:

– Isot tukut ja keskusliikkeet pyörittävät kaikkea, minä sanoin. – Ne toimii koko *rintaman* leveydeltä. Mä en pysty sellaista maailmasta löytämään mitä ne tarvitsisi, ja jos pystynkin, en sellaisella hinnalla. Nuo Ässät ja Koot on nykyisin niin mahtavia laitoksia, että *multa loppuu aseet*. Muuta saumaa ei ole kuin *liittoutua* niiden kanssa. Alkokin on joutunut antamaan periksi. Ei pikkukaupungeissa ole enää itsenäisiä Alkoja. Siellä ne on Citymarkein katon alla, Andiamon ja Mustan pörssin välissä. (L: 47)

Jälleen sodan sanasto linkittyy markkinataloudessa toimimiseen. Mies puhuu rintamasta, aseiden loppumisesta ja liittoutumisesta. Sanaston käytössä toistuu ja tarkentuu kokonaiskuva pienyrittäjän arjesta, joka mielletty ikään kuin itsestään parhaiten sotasanan kautta. Siinä missä teoksen kirjoittajan Arto Salmisen voinee olettaa käyttävän sanastoa tarkoitushakuisesti, miehen voinee perustellusti olettaa käyttävän sanastoa tahattomasti – milloin käy jälleen ilmi, kuinka rakenteet ohjaavat huomaamattomasti ihmisen toimintaa ja paljastavat sen säännönmukaisuuksia: isä käyttää huomaamattaan sodan sanastoa puhuessaan työelämästä, siitä yksinkertaisesta syystä, että sotaan liittyvät sanat ovat osuvimmat kuvaamaan liiketoiminnassakin koettua tuntemuksia ja kokemuksia.

On myös mielenkiintoista, että teoksessa mainitaan suoraan nimeltä lukuisia yrityksiä. Vaikka teos on fiktiota, Salminen ei ole tehnyt sitä melko tyypillistä valintaa, että hän käyttäisi todellisia liikeyrityksiä *muistuttavia* sanoja niistä puhuessaan. Ares-puhaltimet ovat Ares-puhaltimia, Citymarket on Citymarket, Prisma on Prisma, Andiamo on Andiamo ja Musta pörssi on Musta pörssi. Tämä tuntuu huomionarvoiselta valinnalta, ja tuntuu esittävän

väitteen: tässä puhutaan nyt todellisesta maailmasta, siinä missä sinä ja minä elämme. Teoksen sisäistekijän syyttävä sormi tuntuu myös kohosteisesti haluavan osoittaa näitä tosielämän markkinatalouden toimijoita kohtaan: te olette syyllisiä, ja teidät on tärkeää nimetä.

Jussi Ojajärven mukaan Salmisen tuotannolle laajemminkin on tyypillistä uusliberalismin rinnastaminen sotaan. Hänen mukaansa Salmisen romaaneissa työläistaustaisilla henkilöillä on kaksi vaihtoehtoa: joko tulla ideologisesti huumatuiksi (ja ”ammutuiksi” kuten Lahdin siat) tai löytää uusia, yllättäviä, mahdollisesti laittomia asemia selviytymiskamppailussa. ”Pudotuspeli on käynnissä, ihmiset hakee uusia asemia”, sanotaan *Varasto*-romaanissa. (Salminen 1998, 28) Salmisen viimeiseksi jäänyt romaani, *Kalavale*, puolestaan perustuu metaforalle siitä kuinka tosi-tv-ohjelma Auschwitzin kilpailijat laitetaan sotimaan toisiaan vastaan. ”Kapitalismin keskeinen logiikka, joka on vapautettu hyvinvointivaltion asettamista rajoista ja joka on nimenomaan maailmanlaajuinen, esitetään näyttämönä ’sota-ajalle’”, Ojajärvi kirjoittaa. ”Yhteinen nimittäjä, jonka sota ja markkinat jakavat, on välineellinen rationalisointi.” (Ojajärvi 2015: 191–192) Näin on korostuneemmillaan juuri *Lahti*-romaanissa, jossa logistiikan edustama tehokkuus näyttäytyy juuri markkinataloutta ja sotaa yhdistävänä toimintavaatimuksena.

Ojajärven mukaan Salmisen romaaneissa valtaapitäville on *jopa eduksi* antaa alempien luokkien perustaa omia armeijojaan: ”Annetaan niiden perustaa omat armeijansa ihan rauhassa. Toisiaan ne ampuu kumminkin.” (Salminen 2001, 81). Tässä esitetyn näkemyksen mukaan yhteiskunnassa korkeassa asemassa olevien ei kannata huolestua siitä, että vähempiosaiset ryhmittyvät kapinaan. Yhteiskunnan lainalaisuudet kun

näyttäisivät toimivan siten, että vähäosaiset päätyvät aina lopulta vahingoittamaan vain itseään.

Lahti-romaanissa toistuu usein juuri tällainen kuvio, jossa yhteiskunnan heikoimmat ovat päätyneet satuttamaan vain itseään tai sitten toisiaan. Esimerkistä käy pienyrittäjä-isän vanha ystävä Brenkku-Benkku, lähes kaatopaikan kaltaisissa oloissa asuva ja ”omaan mielikuvitukseensa” muuttanut mies. Brenkku-Benkusta ei ole yhteiskunnalle haittaa, sillä hän asuu käytännössä sen ulkopuolella. Toisaalta on Kala-Ykän kaltainen hahmo, joka on hänkin alkanut elää yhteiskunnan sääntöjen ulkopuolella, vaikkakin ovelammin: hänestä on tullut ”sissitoimintaa” harrastava, varastamisella itsensä elättävä toimija. Huomionarvoista on, että Kala-Ykän epäeettisyys ei kuitenkaan kohdistu isoihin toimijoihin, vaan nimenomaan kaltaisiinsa pienyrittäjiin. Näin toteutuu Salmisen näkemys siitä, että alemmat yhteiskuntaluokat päätyvät isompien mahtien paineessa tuhoamaan vain toinen toisiaan.

Myös eversti Täyssinän palopuhe (ks. luku 2.2 logistiikkamotiivista) globaaleista logistiikkaketjuista pohjaa ajatukseen siitä, että valtaapitävien ei kannata kantaa huolta toimintansa seurauksista, sillä he eivät tule niistä itse kärsimään. Täyssinän kuvaama ”risapaitainen neekeri”, joka kärsii afrikkalaisessa kaivoksessa, ei tule kääntymään koskaan häntä vastaan, vaan ainoastaan kaltaisiaan, sillä hänellä ei ole muuta vaihtoehtoa.

3.2 Kohti tulevaisuutta: murtuva yhteiskuntajärjestys

Lahti-romaanissa esitellään sodan ja markkinatalouden toimintamekanismien logiikan rinnastumista etenkin vallitsevien yhteiskunnallisten olojen kautta. Silti osa romaanin keskusteluista keskittyy myös tulevaisuudenku-

vien hahmotteluun, etenkin romaanin loppupuoolella. Teoksen henkilöhahmojen, etenkin armeijan henkilökunnan (sodan edustajina), luonnostelut tulevaisuudesta ovat tulkintani kannalta olennaisia, koska sota rinnastuu romaanissa myös yhteiskuntaan.

Näkemykseni mukaan *Lahti*-romaanin väittää, että se tosiasia, että sota ja markkinatalous toimivat samalla logiikalla, ja että tuo logiikka näyttää olevan maailmassa välttämätön, tulee johtamaan kielteisiin seurauksiin, eikä ainoastaan köyhimpien kannalta vaan myös sodankäynnin itsensä. Nämä kielteiset seuraukset ovat toki nähtävissä jo nyt yhteiskunnallisten olojen kurjuutena, mutta tulevat pahenemaan vielä jatkossa. Tämän näkemyksen äärelle päästään tutkimalla erästä eversti Täyssinän sodankäynnin tulevaisuutta käsittelevää puheenvuoroa.

Täyssinä edustaa *Lahti*-romaanissa Puolustusvoimien korkeinta mahdollista johtoa. Hänen roolinsa romaanin kerronnan kannalta on lisävalottaa sitä, mikä armeijan ja Puolustusvoimien rooli tulevaisuudessa tulee olemaan, sillä korkeana esimiehenä hänellä on majuri Tuppervaaraa korkeampaa tietoa. Kiinnostavaa Täyssinän monologissa on etenkin se, ettei hän pidä tulevaisuutta järin valoisana.

– Turhaan kehuu, Täyssinä sanoi. – Rakenne on liian korkea. Organisaatio-
tasoja on kymmenkunta. Toiminta pitäisi jakaa pienempiin tulosityksiköihin,
sellaisiin joissa hierarkiatasoja on kaksi tai kolme, sellaisiin joissa tehdään
tiivistä horisontaalista yhteistyötä. Sellaisella rakenteella on nopea isku-
voima ja kyky kohdata muutospaineita. Siinä on sissipartion salaisuus. (L:
89)

Täyssinä, Puolustusvoimien korkea-arvoinen edustaja, on siis sitä mieltä, että armeijan organisaatorakenne on aivan liian iso ja jähmeä. Aikansa elänyt siis. Hänen mukaansa sen tulisi myös ”fuusioitua”: ”Mä tarkoitan ski-

nejä ja helvetin enkeleitä ja ekoterroristeja ja muita. Ne on idiootteja, mutta on niillä ansionsa, niillä on ydinsaamista, niiltä me saadaan toimivan iskujoukon malli ja lisäksi hyviä taistelijoita, sellaisia sopivia psykopaatteja, tulevia Mannerheim-ristin ritareita.” (L: 90) Tässä vaiheessa teosta paljastuu siis, että myös armeija, aivan kuten isän tarinalinjan puolella pienyrittäjän rooli, on käymässä *vanhanaikaiseksi*, ja että jopa sen on jatkossa turvauduttava yhä halpamaisempiin keinoihin selviytyäkseen: yhteiskunnan pohjassakkaan, psykopaatteihin ja terroristeihin. Mikä tietenkin on vain johdonmukaista jatkoa sille logiikalle, jolla markkinatalous ja sota teoksen mukaan toimivat, tunteettoman tehokkuuden vaatimuksen mukaan.

Täyssinän selostus jatkuu, kun häneltä kysytään, miten Suomessa sitten toimittaisiin, jos se tulisi Venäjän miehittämäksi. Täyssinän vastaus on yllättävä, ja siitä alkaa keriä auki uusi rinnastus suhteessa isän tarinaan, etenkin Kala-Ykkään ja hänen toimintaansa. Täyssinän mukaan Suomi ei ”ehkä tee mitään”, jos Venäjä valtaa maan.

– Me hyökätään venäläisten strategiaa vastaan. Me isketään kuin hyeenat yön pimeydessä, muutaman miehen ryhmällä. - - Ei puhuttakaan että ne saisivat toimivan hallituksen aikaan. - - Venäläiset kestäisi korkeintaan kaksi vuotta, sitten ne alkaisi suunnitella kunniallista vetäytymistä. Maan valloittaminen on helppoa, mutta miehittäminen mahdotonta. (L: 95)

Hieman myöhemmin Täyssinä vielä jatkaa:

Enää ei käydä sellaisia sotia joissa on rintamat, eikä etenkään asemasotia. - - Kapasiteettikustannukset on mielettömät kun ylläpidetään sellaista määrää kysyntäyksikköjä. Vaikka logistiikan kannalta siinä saavutetaan yksi hyöty: tilauskanta on ennustettavissa. (L: 96)

Markkinatalouden ja sodan sanaston rinnastaminen jatkuu: ”tilauskannalla” Täyssinä tarkoittaa kaatuneiden määrää. Hän puhuu myös *markkina-alueesta* ja *toimipisteverkosta*, kaatuneet ovat *hävikkiä*. Ennen kaikkea tässä kohtaa romaani esittelee siis vielä uuden ajatuksen markkinatalouden ja sodan rinnastumisesta. Siinä missä aiempi ajatus on ollut: ”markkinatalous jäljittelee sotaa (tai toisinpäin)”, Täyssinän monologista hahmottuu uusi ajatus nimenomaan tulevaisuutta silmällä pitäen: *sota on jopa jäänyt jälkeen kapitalismista*, käynyt vanhanaikaiseksi. Sota ja markkinatalous ovat siis kilpailijoita keskenään – kilpailussa, jota markkinatalous kaiken lisäksi johtaa.

Siksi Täyssinä onkin sitä mieltä, että ”- - meidän [armeijan henkilökunnan] pitää ammentaa enemmän siviilimaailmasta ja liike-elämästä. Handelsbanken on Suomen tuottavin pankki. Niillä on hajautettu organisaatio ja toiminnan esikuvana sissisota. Puolustusvoimilla on toinen jalka haudassa jos toinen jalka on juoksuhaudassa.” (L: 100)

Täyssinän sota-liike-elämä-vertaus täydentyy vielä yhdellä havainnollistuksella yhdysvaltalaisesta kauppaketjusta, Wal-Martista.

Wal-Mart leviää pitkin Amerikan mantuja *klusteristrategian* avulla. Ajatuksen ne on saaneet rypälepommista. Ne aloittaa uusien alueiden valtauksen perustamalla logistiikkakeskuksen. Kukaan ei osaa sellaista pelätä. Vasta sitten ne pamauttaa. - - Ne levittää yhdessä hujauksessa keskuksen ympärille satoja myymälöitä ja tappaa paikalliset pikkuyrittäjät. Siitä me ollaan koitettu ottaa oppia. Siksi me ollaan täällä metsässä. Tällaisiin paikkoihin me voidaan piilottaa omat logistiikkakeskukset. Täältä me singotaan *iskujoukkoja* joka suuntaan. Ne on pieniä ja huomaamattomia. Ne on kuin *rypälepommeja*, niihin voi lapsikin tarttua. Ja juuri silloin ne räjähtää. - - Verkostomarkkinointi, siinä on tehokas sissisodan malli. Siinä on tulevaisuuden sota. Matala hierarkia, kevyt ja nopea logistinen ketju,

pienet tulosityksiköt. Liikkuvuus on kertakaikkisen nerokasta. (L: 100, kursivoinnit omia)

Täyssinän puheen alusta selviää, kuinka sodan ja markkinatalouden kieli ja toimintamekanismit ovat kietoutuneet perinpohjaisesti yhteen. Täyssinä kertoo, kuinka Wal-Mart-yritys on saanut ajatuksen markkinastrategialleen sodassa käytetystä rypälepommista. Rypälepommin (cluster bomb) idea on aiheuttaa tuhoa räjähtämällä mahdollisimman laajalle alueelle. Wal-Mart – yksi Yhdysvaltain suurimmista yrityksistä eli siis markkinatalouden suurimpia saavutuksia – on Täyssinän puheen mukaan saanut idean markkinointiinsa rypälepommista, ja alkanut perustaa logistiikkakeskuksia, joiden ympärille on ”räjähtänyt” lisää pieniä liikkeitä. Tämän räjähdys taas on tappanut pienyrittäjät ja tehnyt Wal-Martista ”taloussodan” voittajan. Sodan ja markkinatalouden yhteenkietoutuminen käy täyden ympyrän, kun Täyssinä selostaa, että syy, jonka vuoksi koko metsäharjoitus on nyt käynnissä, perustuu nimenomaan kyseiseen Wal-Martin suunnittelemaan klusteristrategiaan. Kaava menee siis niin, että Wal-Mart sai idean sodassa käytetystä rypälepommista, ja Suomen armeija taas sai idean toimintansa rakentamiseen pieniksi klusterimaisiksi iskujoukoiksi Wal-Martin klusteristrategiasta. Molemmat järjestelmät, sekä sota että markkinatalous, ovat siis hyödyttäneet toisiaan ikään kuin symbioottisessa suhteessa, toinen toistaan tukien.

Täyssinän monologia seuraa vielä Täyssinän puhe *tuppervaarakutsuista* (Tupperware-kutsuista). Tässä kohtaa selviää myös majuri Tuppervaaran salanimen syy (Tuppervaara ei ole hänen oikea sukunimensä, vaan tehtävää varten keksitty). Täyssinä kun käyttää Tupperware-kutsuja esimerkkinä siitä, kuinka tietty asia saadaan sissiteknikalla levitettyä ihmisten tietoisuuteen. Tupperware-kutsut on romaanin selkein havainnollistus siitä, kuinka sota voi hyödyntää jotakin markkinatalouden ”piilomekanis-

mia”. Tupperware-kutsut perustuivat siihen, että myyjät levittivät Tupperware-tuotteita ihmisten koteihin, ja nämä levittivät vastaavilla kutsuilla niitä ystävilleen. Markkinointi oli siis ikään kuin naamioitu normaaliksi sosiaaliseksi tapahtumaksi. Näin tulee Suomen Puolustusvoimienkin toimia, Täyssinän mukaan, huomaamatta ja ovelasti, sissiteknikalla.

Isän tarinalinjan puolelta löytyy Täyssinän puheita vastaava esimerkki siitä, kuinka hänen kehumansa tulevaisuuden sotamalli, *sissiteknikka*, näkyy jo nykypäivän markkinatalouden ahtaalle ajamassa työläisessä.

Kala-Ykä, isän vanha kaveri, toimii nimittäin pienyrittäjänä juuri Täyssinän markkinoimalla sissiperiaatteella, jossa vanhat toimintatavat ovat käyneet toimimattomiksi, ja on keksittävä jotain uutta, toimittava järjestelmän ulkopuolella. Kala-Ykä rinnastuu sotilaaseen, jonka kotimaan vihollinen eli markkinatalous, ja sen edustajat, vaikkapa nyt S- ja K-ryhmä, ovat valloittaneet. Tällöin hänelle ei jää muuta vaihtoehtoa kuin tehdä sissiskuja pieniin kauppoihin: eli varastaa. On turhaa yrittää pelata vanhoilla ehdoilla, eli sotimalla vanhanaikaisesti, sillä sellainen ei yksinkertaisesti enää toimi. Kala-Ykä mieltääkin itse kuuluvansa ”käpykaartiin”, joka tekee tällaisia pieniä varasteluiskuja kauppoihin.

Mihin tällainen kehitys sitten on johtamassa? Kala-Ykän näkemyksen mukaan kohti – tietenkin – sotaa.

– Ei niille voi enää mitään, minä sanoin.

– Mille?

– S-ryhmälle ja K-kaupalle. Ne on *miehittäneet* koko valtakunnan.

– Älä puhu paskaa, sanoi Kala-Ykä. – Ne on pian yhtä kusessa kuin sinäkin. Ei niille riitä asiakkaita kun kansa köyhtyy vuosi vuodelta. Koko ajan tulee uusia työttömiä. Ja sitä mukaa tulee kysyntää laittomalle tavaralle, tulee uusia yrittäjiä *käpykaartiin*, tulee uusia kirpputoreja, uusia pimeän tavaran kaupustelijoita, tulee niitä jotka ei veroja maksele - - Ei

köyhällä ole varaa ostaa marketista muuta kuin tonnikalaa ja sitäkin harvoin. (L: 118)

Tässä esitetyn näkemyksen mukaan tulevaisuus ei siis ole missään nimessä hyvä suurtenkaan rakenteiden kannalta. Niinpä sodassa kuin markkinataloudessakin päädytään tilanteeseen, jossa pienet ja köyhät (sodassa: ”Suomi Venäjän hyökkäyksessä”, markkinataloudessa: ”pienet yrittäjät isoja vastaan”) alkavat käyttää sissitaktiikkaa ja terrorismin keinoja isoja vastaan.

Kala-Ykä on myös selittänyt itselleen oman toimintatapansa eettisen oikeutuksen.

- Mä en halua ruveta rosvoksi, minä sanoin.
- Rosvoja on kahdenlaisia, Kala-Ykä sanoi.
  - Laillisia ja laittomia. Pahimpia on lailliset. Ne panee meidät polvilleen. Ne pakottaa meidät laittomien rosvojen joukkoon.
  - Ei mua kukaan pakota mihinkään.
  - Kyllä ne pakottaa, jos ei muuta niin napin otsaan, Kala-Ykä sanoi.
  - Sä et maksa veroja, sä et maksa mitään. Ja tuotteet sä varastat asiakkailtasi.
  - Se on sitä kilpailukykyä. (L: 117)

Kala-Ykä on siis sitä mieltä, että on vain kaksi vaihtoehtoa: olla rosvo joko ”laillisella” tai ”laittomalla” puolella. Ja että lailliset rosvot – isot konsernit kuten S- ja K-ryhmä, jotka hallitsevat markkinoita – ovat nimenomaan pahimpia, koska niiden toiminta pakottaa Kala-Ykän kaltaiset yrittäjät varastamaan muilta. Eli toimimaan eversti Täyssinän tarkoittamassa merkityksessä ”sissitekniikalla”, terroristina.

Kala-Ykä ei ole ainoa esimerkki eversti Täyssinän esittämästä pessimistisestä tulevaisuudenkuvasta suurten sota- ja markkinarakenteiden kannalta. Pieniä merkkejä isojen rakenteiden rakoilusta, ”virheistä jär-

jestelmässä”, näkyy Markon armeijakomennusta käsittelevän tarinalinjan aikana. Ne hahmottuvat ikään kuin vihjeiksi siitä, mitä tuleman pitää: että nykyinen kehitys, joka perustuu kylmälle logistiikkakeskeisyydelle, tulee johtamaan tuon samaisen järjestelmän romuttumiseen.

Kun Marko ja hänen lääkintämiesoppilaskaverinsa kantavat harjoituksen aluksi ensimmäistä sika, eräs armeijan henkilökuntaan kuuluva huomauttaa, että he kantavat sitä väärinpäin, pää edellä – vaikka toinen armeijan henkilökunnan edustaja on juuri opettanut heitä toisin. Oppilaat muuttavat kantotapaansa, kunnes mäen päällä lääkintämajuri jälleen moittii heitä väärästä kantotavasta. Järjestelmä, joka perustuu tietylle mekaaniselle ja hierarkkiselle logiikalle, osoittaa siis tässä kestättömyytensä. (L: 30–31)

Samanlainen järjestelmän toimimattomuutta korostava tapahtumaketju, sekä sika- että logistiikkamotiiviin liittyvä, esiintyy romaanin loppupuolella. Siinä harjoituksessa käytetyn ”logistillisen logiikan” käytössä voidaan havaita särö. Eräs kapteeni kysyy majuri Pähkinäsaarelta, voisiko hän saada itselleen yhden kuolleista sioista. Paljastuu, että tämä ei onnistu, sillä joko siat ovat menneet pilalle, koska ovat täynnä lääkkeitä, tai sitten ne ovat ylipäättään maanneet vuorokauden ”veret sisässä”, eli pilaantuneina. Kapteeni pahoittaa tästä mielensä pahemman kerran. Käy siis ilmi, että paljon kehuttu ja koko armeijan menestykseen vaikuttava logistinen ketju ei tässä yhteydessä toiminutkaan, sillä sikoja ei saatu hyötykäyttöön, ”lopukäyttäjälle”.

Kapteenin ja majurin riitelyä seuraa vielä kiintoisa monologi, jossa Pähkinäsaari toteaa kokelaalle:

Tuosta teltan edestä alkaa joustava kaksisuuntainen materiaalivirta ja tämä sairaala on raaka-ainelähde. Kokonaismateriaalivirran hallinta vaatii, että

possut kulkee koko logistisen putken läpi mahdollisimman tehokkaasti aina loppukäyttäjälle saakka.

– Mitä se tarkoittaa, kysyi kokelas.

– Vittu kun tietäis, sanoi Pähkinäsaari. (L: 138)

Tässä kohtaa paljastuu lisäksi, että kaiken johdonmukaiseksi väitetyn ja koetun puheen ja toiminnan alta löytyy sittenkin virhe: logistiikan vaatimukset huomioon ottaen harjoitus on epäonnistunut, sillä siat eivät päätyneet loppukäyttäjälle. Logistinen ketju on epäonnistunut. Lisäksi Pähkinäsaari, eli harjoituksen ylimmässä vastuussa oleva henkilö, pyrkii pakenemaan tätä vastuutaan talousjargoniin, eli peittämään epäonnistumisen puheeseen, joka kuulostaa vakuuttavalta, mutta jonka sisällöttömyys paljastuu pintaa raaputettaessa.

Jos yksi *Lahti*-romaanin teesi on, että ”markkinatalouden ja sodan mekanismit ovat epäinhimillisiä”, tässä kohtaa väitteeseen tuntuu vielä lisääntyvän jatkolause: ”eivätkä ne usein edes toimi”. On kiintoisaa, että lopulta käy ilmi, ettei näitä harjoituksessa käytettyjä sikoja saatukaan käytettyä hyödyksi (eli ruoaksi), sillä lääkkeet pilasivat ne. Onko teoksen tarkoitus osoittaa virhe järjestelmässä, ikään kuin nyökätä siihen suuntaan, että vaikka sodan ja kapitalismin mekanismit näyttäytyvätkin vääjämättömiltä ja pelottavan tehokkaimmilta, eivät ne sitä välttämättä lopulta olekaan?

Kyseiseen kohtaan romaanissa liittyy myös vihje siitä, että sikojen ampumisharjoitus, joka on tarkoitettu salaiseksi, ei sellaisena tule pysymään. Kun harjoituksesta tietämätön kuorma-auton kuljettaja tulee harjoituksen päätteeksi nähneeksi pudonneesta säkistä vilahtaneen sian, tämä antaa aihetta epäilykselle, että sana harjoituksesta tulee leviämään. Epäinhimillinen ja laitton harjoitus tulee siis kenties vielä joskus paljastumaan ja

tulemaan julkiseksi – aivan kuten Täyssinän selittelevä jargon paljastuu pintaa raaputtamalla, kun kokelas tiedustelee häneltä tarkennusta selitykseensä. Repliikki on paljastava ja paljon puhuva: ”Vittu kun tietäis.”

Täyssinän puheiden sisällöttömyyden paljastuminen sekä mahdollisuus epäeettisen salaisen harjoituksen paljastumisesta pitävät näkemykseni mukaan sisällään pienen tulkinnallisen lohdun, vaikka teoksen kokonaisnäkemys onkin varsin pessimistinen. Viimeisessä luvussa käsittelen sitä, millaisia muita lohdun vaihtoehtoja Lahti-romaani pitää sisällään vääjäämättömän pessimistiseksi katsomassaan maailmanjärjestyksessä, joka perustuu markkinatalouden ja sodan toimintamekanismien armottomuudelle.

4. Lohtu siellä, lohtu täällä

Arto Salmisen tuotannossa maailmankuva on yleisesti ottaen pessimistinen ja synkkä. Tarinat eivät lopu onnellisesti, sillä se ei tunnu vastaavan teoksien sisäistekijän näkemystä todellisuudesta. Salmisen romaanit, aivan kuten *Lahtikin*, pyrkivät ennen kaikkea osoittamaan yhteiskunnallisia epäkohtia syineen ja seurauksineen, ilman että ne päästäisivät lukijaa pälkähästä tarjoamalla katarttista kokemusta siitä, että kaikki kääntyy lopulta parhain päin.

Lahti-romaanissakin nykytilanne ja lopputulema on synkkä lähes kaikkien henkilöhahmojen kannalta. Alkoholisoitunut Brenkku-Benkku elää omassa todellisuudessaan ja myös jää sinne, Markon äidin Ritvan arki on tosi-tv:llä ja kotitalouslehdillä puudutettua huoneesta toiseen laahustamista, ja ainoa niin sanotusti omillaan pärjäävä henkilö on häikäilemätön ja varasteleva Kala-Ykä. Pahiten käy tietysti pienyrittäjä-isälle itselleen, joka päättyy tappamaan itsensä. (Vain Markon kannalta näkymät eivät ole niin synkeät, mihin palaan viimeisessä alaluvussa.)

Silti *Lahti*-romaanissa on useitakin lohdun paikkoja. Tutkielmani viimeisessä luvussa pohdin, kuinka luonnon ja ihmisen mielen kuvaus tarjoaa pieniä valonpilkahduksia synkkyyden keskelle, ja toisaalta kuinka teos jättää auki myönteisen kehityksen mahdollisuuden sodan ja markkinatalouden väijäämättömän voittokulun suhteen. Näkemykseni mukaan *Lahti*-romaanissa on kaiken pessimismin keskellä hetkiä, jos ei toivosta ihmiskun-

nan tulevaisuuden suhteen, niin vähintäänkin toivosta kokea asioita toivon ja kauneuden kautta, puhua niistä kauniisti ja löytää tuon kauneuden kokemuksen kautta lohdullisia taukopaikkoja kaiken kauheuden keskellä.

Pohdintani erkanee tässä luvussa motiivintutkimuksesta, mutta toimii jatkona edellisen luvun temaattiselle analyysille. Edellisessä luvussa esitin, että vaikka eversti Täyssinän puhetta sekä salaisen armeijaharjoituksen paljastumista koskevaa jaksoa tulkitsemalla päästäänkin lopputulemaan, jossa *Lahti*-romaani väittää markkinatalouden ja sodan johtavan vääjäämättömästi vähäosaisten ihmisten tuhoon ja kääntymiseen toisiaan vastaan, se pitää samalla sisällään mahdollisuuden lohdun ja kauneuden kokemukselle. Ensimmäinen lohdun mahdollisuus koskee Salmisen käyttämää kieltä ja luonto-kuvausta, toinen liittyy Markoon ja isään empaattisina ympäristönsä havaitsijoina, ja kolmas Markon tulevaisuudennäkymiin, häneen sisältyvään potentiaaliin erkaantua isänsä kohtalosta ja kääntää ”kasvonsa kohti menosuuntaa”.

4.1 Lyyrisyyden lohtu: kauniita murtumia kauheassa todellisuudessa

Jussi Ojajärvi ottaa *Lahti*-romaanista kiintoisan lainauksen esimerkiksi Salmiselle ominaisesta tulkinnallisesta lohdusta. Kyseessä on teoksen päätösvirke:

Puut, tapojensa orjat, kallistuivat kaikki samaan suuntaan, saman verran, vaikka tuuli kuljetti pelkkää tyhjyyttä paikasta toiseen. (L: 166)

Ojajärvi kutsuu tällaisia kohtia ”runollisiksi, luonto-orientoituneiksi poikkeamiksi” ja ”lyyrisiksi murtumiksi”. Ne muistuttavat runoutta, joka on huomionarvoisen kohosteista Salmisen sinänsä suoraviivaisen proosan

keskellä. Hän myös jatkaa, että ne ylittävät kokijoidensa empiirisen tietoisuuden ja vieläpä ”välineellistävän uusliberaalin kapitalismin yksiulotteisuuden”. Ojajärvi kokee Salmisen kielen poeettiseksi vastarinnaksi, merkiksi mahdollisuudesta puhua olemassa olevasta maailmasta muilla kuin välineellistävillä tavoilla. Että maailma on mahdollisuus nähdä ja siitä on mahdollisuus puhua jotenkin toisinkin kuin kylmällä ja ihmisen ja luonnon välineellistävällä johdonmukaisuudella. (Ojajärvi 2015: 203)

Vaikka allekirjoitan Ojajärven näkemyksen, on tärkeää huomauttaa, että *lohdun* mahdollisuuden näkeminen Ojajärven lainaamassa esimerkkiotteessa on helppo katsoa kyseenalaiseksi. Jos katsotaan otteen sisältöä, se on väistämättä tulkittava pessimistiseksi. Näky on itsessään hyvin synkeä: puista puhutaan tapojensa *orjina*, jotka kallistuvat *samaan suuntaan*, vaikka ”tuuli kuljettaa pelkkää tyhjyyttä”. Kyseessä on jopa maailmanloppumainen kuva, joka ei pidä sisällä mahdollisuutta toivosta tai ilosta. Silti olen Ojajärven kanssa yhtä mieltä siitä, että se pitää lyyrisessä kuulaudessaan sisällään nimenomaan lohdun kokemuksen. Salmisen lohtu ei ole välttämättä uskoa siihen, että asiat tulevat kääntymään parhain päin, vaan sen huomaamista, että surullisistakin asioista voidaan puhua kauniisti, ja kokea sitä kautta lohtua, tunnistamisen tunnetta, joka luo yhteyden kahden tajunnan välille. Kyseessä on juuri Ojajärven mainitsema poeettinen vastarinta: yksilö ei voi joutua niin huonoihin oloihin, etteikö hän voisi ottaa kokemusta haltuunsa puhumalla siitä kauniisti, itseisarvoistamalla rumankin kokemuksen kääntämällä sen kauniiksi kieleksi: minä huomaan tämän, ja näin minä osaan siitä puhua.

Näkemykseni mukaan *Lahti*-romaanissa on useita aforisminomaisia lyyrisiä tiivistyksiä, jotka tarjoavat tällaisia lohdun paikkoja. Olennaista

niille on juuri *lohduttoman* kokemuksen pukeminen *lohdulliseen*, kauniin runolliseen muotoon, joka itseisarvoisena tekona tarjoaa lukijalle lohtua.

Markon havaintopiirissä keskeisenä osana on tietysti metsä. Hänelle tulee mieleen seuraavia lyyrisiä tiivistyksiä: ”Metsän hiljaisuus meni mykäksi.” (L: 123) Tai: ”Metsä oli harmaa vaikka se oli vihreä.” (L: 164) Tällaisissa luontorunoutta muistuttavissa tiivistyksissä ei sinänsä ole lupaus- ta lohdusta, mutta ne itsessään ovat juuri Ojajärven kuvaaman kaltaisia hengähdyspaikkoja lohduttomaksi koetussa todellisuudessa. Aivan kuin ro- maanin päättävässä, puut personoivassa lainauksessa, näissäkin on kyse Salmisen naturalismia rikkovista modernistista tiivistymistä, jotka tuovat mieleen vaikkapa Veijo Meren tai Antti Hyryn ilmaisun. Juuri metsä ja puut personifioituvat eli elollistuvat usein *Lahti*-romaanissa, etenkin Markon tarinalinjassa.

Markon isän havainnot taas koskevat arkea ja elämää, lohduttomassa elämäntilanteessa selviytymistä. Hänenkin havaintonsa tiivistyvät paikoin jopa paradoksinomaisiksi aforismeiksi: ”Ajattelin elämääni. Sitä ei enää ol- lut ja elämä se silti oli.” (L: 148) Tai: ”Vain uneton tietää milloin on yö, nukkuvalla ei siitä ole käsitystä.” (L: 28) Kuten Ojajärvi esittää, Salmisen lyyriset tiivistykset ovat poeettista vastarintaa vallitsevaa maailmanjärjestys- tä kohtaan juuri siinä mielessä, että ne eivät itsessään tarjoa välineellistä hyötyarvoa. Ne eivät siis osallistu siihen maailmaan, jota ne kritisoiivat. Isän unettomuutta koskeva aforismi ei pidä sisällään varsinaista informaatiota, vaan se toimii itseisarvoisena runollisena havaintona, paradoksimaisena väitteenä unettomuudesta ja stressistä kärsivän ihmisen kokemusmaailmas- ta. Väitteen sisältö on se, että he, jotka kärsivät pahiten, tietävät kärsimy- sestä, mutta he, jotka nukkuvat, eli eivät kärsi, eivät edes huomaa olevansa

keskellä kärsimystä. Tämän havainnon kokija pukee kauniiseen ja tunnistamisen lohtua, jopa iloa tarjoavaan muotoon.

Paitsi että Salmisen paikoin lyyrinen ilmaisu pitää itsessään sisällä ajatuksia kauneudesta ja toivosta toivottoman maailman keskellä, näkemykseni mukaan Salmisen hahmojen keskeinen toivoa luova voima on henkilöhahmojen kokema empatia ympäristöään kohtaan, mitä käsittelen seuraavaksi.

4.2 Empatian lohtu: Marko ja isä myötätuntoisina havaitsijoina

Marko ja hänen isänsä ovat empaattisia havaitsijoita. He ovat todistuksia siitä, ettei maailma ole paha: heidän näkevät kaikessa piilevän vääryyden ja julmuuden, ja sen sijaan että ottaisivat siihen osaa, he kokevat sitä kohtaan myötätuntoa. Etenkin Markon hahmo on niin myötätuntoinen, että hänen empatiansa laajenee koskemaan luontoa ja jopa elottomia asioita.

Esimerkiksi metsässä järjestettävää harjoitusta ympäröivät puut saavat paikoin osaksi Markon sympatian:

Ympäröivä metsä kasvoi pelkkiä mäntyjä ja mäntyjenvälejä. Puut eivät laukauksia säikkyneet. - - Ehkä männyt olivat nähneet sodan. Minkä ikäisiä ne olivat? Niiden isät olivat ainakin olleet sodassa, jotkut haavoittuneet kaarnaansa, jotkut menettäneet vahvimman oksansa, jotkut kaatuneet tykistökeskityksessä.” (L: 39)

Tällaisista havainnoista hahmottuu näkemys, jonka mukaan kaikkien elollisten olentojen kokemus on *yhtä tärkeä* – ottaahan havainnoija, oli se sitten isä tai Marko, ne huomioon, vieläpä ajattelee luontoa ihmisen kaltaisena kokijana. Marko pohdiskelee, kuinka harjoituksen ympärillä seisovat hil-

jaiset männyt, toisin kuin paikalla olevat armeijan alokkaat ja henkilökunta, ovat olleet elossa ja ”nähtyneet” Suomen historiallisten sotien taisteluita, ja jopa kärsineet niistä. Empaattista havainnointia on myös alaluvussa 2.3 käsittelemäni jakso, jossa isä kokee empatiaa Scania-kuorma-auton alle jäänyttä orapihlaja-aitaa kohtaan. Pelkästä piha-aidasta tulee kärsimyksen symboli, joka ansaitsee tulla ajatelluksi aktiivisena toimijana. Vaikka henkilökohtaiset olosuhteet romaanin henkilöhahmoilla ovat millaiset, kuinka vaikeat tahansa, he ottavat huomioon kaikenlaisten sivullisen kärsimyksen.

Luonnon empaattisesti koettu asema havainnollistuu myös erään eläimiin ja luontoon liittyvän, teoksen kerronnan mitassa lähes huomaamattoman tapahtumaketjun myötä, joka valaisee kiinnostavasti kysymystä luontokappaleiden tuntemuksista ja jopa mahdollisesta moraalista suhteesta ihmiseen. Kun sikoja on ammuttu, niistä valuu verta maahan: ”Sorkat olivat punaiset, ne tiputtivat verta sammalelle, joka imi sen mukisematta.” Sammal on Markon silmissä toimija, vaikkakin passiivinen, joka imee sioista valuvan veren itseensä vailla vastalausetta. Sitten, hieman myöhemmin, varis saapuu paikalle nokkimaan veristä sammalta. ”Se pomppi tasajalkaa syrjemmälle kun lääkärit kulkivat ohi, mutta palasi pian pitopöydän ääreen, rauhallisesti, vuorotahtia vaappuen. Ei se ahne ollut.” (L: 55–56) Varis on ainoita toimijoita koko romaanissa, josta sanotaan jotain näin selvästi myönteistä: ettei varis ole ahne. Ahneus ja itsekkyyks on Salmisen tuotannon henkilöiden keskeisimpiä luonteenpiirteitä. Mutta tässä yhdessä kohdassa kerrontaan saapuu varis, joka kuvataan ei-ahneeksi.

Toivon ja myönteisyyden pilkahdus on pieni, mutta se on olemassa.

Puut ja orapihlaja-aidat ovat elollisia oliota, mutta jopa elottomat oliot saavat osansa Markon ja isän havaintojen myötätunnosta. Kun Markon

armeijaharjoituksessa kapiaiset heittävät illalla nuotioon lisää puita, tuli põl-läyttää ”kiitollisena yön suuhun korkean suihkun kipinöitä, kuin siemen-syöksyn”. (L: 87) Tuli koetaan tässä siis kiitollisena toimijana, jonka purkaus muistuttaa orgasmin kaltaista ilon olosuhdetta. Kun Markon isä puolestaan kuvailee kaverinsa kauhtunutta takkia, hän toteaa, että ”ryhdi-tömäksi kuluneesta kankaasta ei ollut puhuria vastustamaan” (L: 65). Kun ovi työnnetään kiinni, eräs henkilöhahmo jättää messinkisen munalukon ”hirteensä roikkumaan”. Kaupan oven asiakkaan sisääntulosta ilmoittavat kulkuset puolestaan ”hyppivät oven yläreunassa lankansa vankeina, muuta niille ei suotu” (L: 108). Nämäkin kohdat korostavat havainnoitsijoidensa myötätuntoista suhdetta ympäröivään todellisuuteensa.

Empatian kuvaus havaintojen kautta on huomionarvoista siksikin, että Salmisen kuvauksessa henkilöhahmojen tunteita kuvataan ylipäättään säästeliäästi, jos ollenkaan. Fyysisiä tunnetiloja vähän useammin: esi-merkiksi isän fyysiset oireet taloudellisen tilanteen pettäessä, ahdistushäiriö ja paniikkikohtaukset, unettomuuden aiheuttamat seuraukset, kuvataan ta-saisesti. Henkilöhahmojen tunteista saa kuitenkin käsityksen vain sitä kaut-ta, miten he näkevät elottomien olioiden ja luonnon ”kokevan asioita”. Vaikka siis luonnon ja elottomien objektien personifikaatiot ovat romaanissa lähes järjestään sävyltään synkeitä, niiden voi silti nähdä sisältävän suuren määrän empatiaa ja toivoa. Tällaiset havainnot kertovat ennen kaikkea per-soonallisuudesta, joka kokee syvää, jopa korostunutta empatiaa ym-päristöään kohtaan. Hän näkee tunteita niin päällystakissa, munalukossa kuin ovenkarmin kulkusissa. Havaintojen kautta pyritään luomaan maail-mankuvaa, jossa empatialla on erittäin suuri rooli – olkoonkin että havain-not itsessään olisivat synkät.

Eivätkä kaikki elottomat oliot kertojien havainnossa tunne ”kielteisesti”, näyttäyty negatiivisessa valossa. Kun isä ja Kala-Ykä lähtevät pois eräältä kauppatoimeksiannolta, isä avaa oven ”rauhallisemmin kuin Kala-Ykä tullessa. Kulkuset kiittivät” (L: 110). Kyseessä on hyvin pieni mutta samalla selkeä hyväntahdonosoitus isältä. Hän on pannut merkille kulkusten ikävän aseman tässä maailmassa, ja hän haluaa tehdä pienen hyvän teon: avata oven siten, etteivät ne joudu kärsimään niin paljon. Ei ole olennaista, että kyseessä on vain elottomat, tuntemaan kykenettömät ovikulkuset – olennaista on, että isä kokee kulkusten kiittävän häntä. Mahdollisuuksia myönteisyyteen, hyväntahtoisuuteen ja toivoon, vaikkakin kuinka pieninä määrinä, on siis mahdollista osoittaa.

4.3 Tulevaisuuden lohtu: Markon kasvot kohti menosuuntaa

Kuten todettua, rinnastaminen on yksi Lahti-romaanin keskeisiä motiiveja, ja Markon ja hänen isänsä rinnastuminen yksi teoksen keskeisimpiä rinnastuksia. Se pitää sisällään romaanin loppuun liittyvän keskeisen kysymyksen: Miten Markolle käy? Mitä tulevaisuus tuo tullessaan?

Kysymys herää ennen kaikkea siitä, että Markon ja isän tarinat rinnastuvat keskenään. Ja koska toinen on isä ja toinen poika, heidän persoonissaan, tarinoissaan ja siksi myös tulevaisuudennäkymissään on potentiaali samankaltaisuudesta. Markon isän kohtalo on kurja: hän päätyy itse päättämään päivänsä. Hänen ainoa toivonsa on itsemurhan tarjoamassa helpotuksessa, kurjuuden päättymisessä oman valinnan kautta.

Entä Marko sitten? Romaanin viimeinen toivonpilkahdus liittyy nimenomaan häneen. Marko on väkivaltaisella armeijan komennuksella pelkkä tarkkailija, ja vaikka hän osallistuukin joihinkin toimenpiteisiin, ne

ovat lähinnä huolenpitämistä sioista. Marko ei siis sorru pahoihin epäeettisyyksiin, hän vain tarkkailee tapahtumia, toimii niiden todistajana. Puh-toisena hahmona häntä ei voi pitää – kyllähän hän tottelee epäeettisiä upseereita armeijaharjoituksessaan – mutta romaanin lopussa Markon tulevaisuuteen ei ole erityistä syytä suhtautua pessimistisesti.

Juuri Markon neutraalius ja tarkkailijan rooli pitävät sisällään mahdollisuuden siitä, että hän tulee olemaan aktiivinen, jopa myönteinen toimija tulevassa maailmassa. Marko on nähnyt, miten sota (ja sitä kautta markkinatalous) toimivat, ja saanut tarkastella sitä kaikkea kaikessa rauhas-sa. Lukija voi myös luottaa Markon arvostelukykyyntä etenkin siksi, että hän havainnoi ympäröimäänsä todellisuutta niin kirkkaasti. Nuorena miehenä, ja vielä palvelustaan suorittavana eli ylempiensä tahtoon pakotettuna, hän ei voi olla vielä kovinkaan aktiivinen toimija. Mutta toivo hänen tulevaisuu-teensa silti liittyy.

Avain tulkinnalleni siitä, että toisin kuin isänsä, Markon tulevaisuus on lupaava, sisältyy havaintoon ”matkustamisesta selkä tulosuuntaan”. Ky-seinen havainto sijoittuu aivan romaanin loppuun, kun Marko viimein näkee isänsä autossaan, istuessaan itse armeijan kuorma-auton perällä:

Tiesin sen. Tunsin auton, tunsin isän. Mutta vasta nyt ymmärsin, että isä ajoi Hiacea selkä menosuuntaan. (L: 166)

Markon havainto vaikuttaisi liittyvän siihen, että Marko ymmärtää viimein isän eläneen kokonaisvaltaisesti toivotonta elämää. Auton ajaminen ”selkä menosuuntaan” on tietysti fyysisesti mahdotonta, ja Marko viitanee sillä tunneperäiseen kokemukseensa siitä, että hänen isänsä on edennyt elämässään sokeasti, vailla mahdollisuutta nähdä eteensä. Juuri se, että Marko, vasta asepalvelustaan suorittava nuorimies, pystyy näkemään isänsä

toivottoman olotilan sellaisenaan, kertoo mahdollisuudesta valita itse toisin, elää toinen elämä kuin isänsä. Tähän perustuu lukijalle jäävä toivonpilkahdus tulevasta maailmasta, jossa Markolle voi käydä isäänsä paremmin. Vaikka maailma olisi kuinka paha tahansa, hänen kasvonsa sentään ovat kohti menosuuntaa. Marko näkee.

5. Lähteet

Kirjallisuus:

Salminen, Arto: Lahti, 2004; Kalavale, 2005; Varasto, 1998

Meri, Veijo: Everstin autonkuljettaja, 1966

Tutkimuskirjallisuus ja -artikkelit:

Hosiaislouma, Yrjö: Kirjallisuuden sanakirja, WSOY 2003.

Kuujo Erkki, Lakio Matti: *Viipurin pitäjän historia II*. Helsinki: Viipurin maalaiskuntalaisten pitäjäseura ry, 1982.

Käkelä-Puumala, Tiina (toim.): *Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä*. Tietolipas 174.

Lausti, Marjut: ”Markkinatalouden vankila ja ostettu ihminen – Kapitalismin, ruumiillisuuden ja vallan teemat Kari Hotakaisen *Bronksissa* ja Arto Salmisen *Kalavaleessa*”.

Ojajärvi, Jussi 2015: ”The Dirty Class: the Re-Intensified Antagonism of Capital and Labor, and the Politics of Arto Salminen”.

Pyrhönen, Heta 2004: ”Kaunokirjallisuuden temaattisesta tutkimuksesta”. – *Synteesi* 1/2004. s. 28–52.

Sollors, Werner (toim.): *The Return of Thematic Criticism*. Lontoo: Harvard University Press.

Suomela, Susanna 2008: "Teemasta ja sen tutkimuksesta". Teoksessa Alanko, Outi ja Käkelä-Puumala, Tiina (toim.): *Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä*.

Säteri, Mika: "Mitä mä siitä hyödyn?" – *Ei-kuoren* ja muiden Arto Salmisen romaanien analyysiä uusliberalistisen kapitalismin kontekstissa".

Wolpers, Theodor, 1993: Motif and theme as structural content units and concrete universals". Teoksessa Sollors, Werner (toim.): *The return of thematic criticism*. s. 80–91. Lontoo: Harvard University Press.

Internet-lähteet:

Arto Salmisen biografia, kirjoittanut Jussi Ojajärvi:

<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/10015/>

Leppä, Asta: Passiivisuutta, ongelmien välttelyä, silmien ummistamista – onko keskiluokka ominut kirjallisuuden? HS Kulttuuri 24.7.2016:

<http://www.hs.fi/kulttuuri/a1469239723900>

Lihatiedotus.fi-sivuston tilasto suomalaisten lihankulutuksesta:

http://www.lihatiedotus.fi/www/fi/tilastot/lihan_kulutus_suomessa.php